وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی آذری

ایکینجی ایل‌صایی ۳ (آردیجیل‌صایی ۱۴)
سال دوم شماره ۳ (شماره مسلسل ۱۴)

خرداد ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 3 (Serial No. 14)
Jun 1980

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

	صفحه
۱ـ شعریمیزده قافیه مسئله‌سی : دکتر حمید نطقی	۳
۲ـ بیتمه‌میش سنفونی : دکتر حمید نطقی	۱۱
۳ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۲): دکتر جواد هیئت	۱۲
۴ـ نشئه‌نین قصیده‌سی وپرفسور تورخان گنجه‌ای‌نین تدقیقلری	۳۰
۵ـ آیریلیق: استاد شهریاردان	۳۳
۶ـ خلق شاعری سهندین یارادیجیلیغی‌نا بیرباخیش: گنجعلی صباحی	۴۱
قلبیمین‌سسی : رحیم جادنیکو	۵۱
۸ـ شکیلچیکلر (پسوند یا صون‌اکلر) : منظوری خامنه‌ای	۵۴
۹ـ مقدمه‌ای برکتاب علی‌مسیو : صمد سرداری‌نیا	۵۶
۱۰ـ در رثای کتایون : پرفسور غلامحسین بیگدلی	۶۲
۱۱ـ علی‌آقا کورچایلی وفات ائتدی.	۶۳
۱۲ـ شاعر اؤلمز : ساوالان.	۶۵

وارلیق

ایلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجلهٔ ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۴)
سال دوم شماره ۳ (شماره مسلسل ۱۴)

خـــرداد ۱۳۵۹

شعریمیزده قافیه مسئلهسی

دوکتور حمید نطقی

خلقیمیزین شعر و گؤزل سؤزه اولان درین علاقهسی شبههگؤتورمز، لایلالاردا احساسلی بیان قدرتی، نافیللارین باشلاریندا و صونلاریندا و یئرسیئر اورتالاریندا گلن موزون عبارهلر، سایاچیلارین سحرلی فورموللارا بنزهین سایالاری، عاشیقلارین قوشمالاری، اوپونلاردا اوخونان و تکرارلانان منظوم جملهلر، داستانلاریمیزداکی جاذبهپارچالار، آغیزلارداکی ماهنیلار، سینهدن سینهیه کئچن بایاتیلار، قولاقلاردا... جینگیلدهین و اورهکلره اوتوران آتالار سؤزی و سایر بیر یاندان، دفترلر دولوسو شعر نوعلاری (عروض وزنینده ـ آنا دیلینده و یا خود فارسجا ـ کلاسیک شعرلر، بارماق حسابی ـ هجایی ـ شعرلر، اصطلاحا آغ و آزاد ـ سربست ـ شعر اطلاق اولونان بدیعی اثرلر) او بیر یاندان، کیچیک و بؤیوکلریمیزین گؤزل سؤزو شعره اولان صونسوزعشقلرینین مثاللرینده دیر. صون زامانلاردا، انقلابین نتیجه سینده، دیللر آچیلینجا، مجموعهلر (مجلهلر) و کتابلار دولوسو شعر چاپ اولدی. نثره نسبتله شعره حیرت وئریجی درجه ده چوخدی. اوخوچولار شعره داها آرتیق رغبت گؤسترمیللر. اثری وجوده

شعره قارشی گؤسته‌ریلن بو رغبتین مختلف سببلری وار، بونلاری آختاریب و جدی بیر تدقیق موضوعی کیمی قبول ائتمک محقق و عالملر یمیزه دوشن بیر وظیفه دیر.

بورادا، شعر مسئله‌لریمیزدن بیریسی اولان قافیه خصوصوندا قیصاجا، بیر نئچه نقطه‌یه دقتلری جلب ائتمه‌گی فایدالی گؤروروک. بیلدیگینیز کیمی قافیه شعرین شکل نظریندن مهم عنصرلریندن بیریسی دیر و دیلیمیزده اؤزونه گؤره (فارسجا و عربجه‌نین قافیه شرطلریندن و اصولوندان تماما فرقلی) خصوصیت‌لره مالکدیر. اوخویوجیلار، آنادیللرینده کتاب و مجموعه چاپینین ممنوعیتی ایللرینده، بلکه بو خصوصیتلری یاددان چیخاریبلار و بو سببه گؤره اوخو دوقلاری شعرلر حقینده، دوغری ـ دوروست قضاوت ائتمک ایچون، کیچیک بیر تذکر و "تازه‌دن یادا صالماغا" احتیاج حس ائلیرلر. بو یازیدا قافیه باره‌سینده اجمالی بیر تعریف‌دن صونرا، بیزیم شعریمیزده، قافیه‌نین خصوصیتلرینی فارسجایلا مقایسه‌لی اولاراق ایضاحا چالیشاجاغیق.

قافیه نه دیر؟

قیصاجاسی ایکی و یا داها چوخ مصرع آراسینداکی ـ بخصوص مصرع صونلاریندا ـ سس بنزه‌رلیگی دیر "داها دقتلی و مفصل تعریف ایچون شمس الدین محمد بن قیس الرازی نین هجری ۷ـ نجی عصرین باشلاریندا یازدیغی قیمتلی آبده، " المعجم فی معاییر اشعار العجم کتابینا مراجعه ائتمک لازمدیر.

بو کتابین ایکینجی قسمینین بیرینجی بابیندا بئله یازیلیبدیر:

" و اما قافیت بدانک قافیت بعضی از کلمه آخرین بیت باشد بشرط آنک آن کلمه بعینها و معناها در آخر ابیات دیگر متکرر نشود بس اگر متکرر شود آنرا ردیف خوانند و قافیت در ماقبل آن باشد جنانک:

رخ تو رونق قمر دارد لب تو لذت شکر دارد.

چون کلمه دارد در این شعر متکرر آمد آنرا ردیف خوانند

وقافیت در کلمهٔ قمر و شکرست وچون ماقبل راء قمر و شکر متحرک است قافیت این شعر حرفی و حرکتی بیش نباشدحتی حرف راء و حرکت ماقبل آن و اگر ماقبل حرف آخرین از کلمهٔ قافین ساکن باشد، چنانک

ای نرکس برخمارتو مست دلها زغم تو رفت از دست

قافیت آن از" آخر کلمه باشد تا به نخستین" حرکتی که بیش از سواکن آن بود بس قافیت این شعر دو حرف و حرکتی بیش نباشد و آن سین و تاء است وحرکت ماقبل آن ...

دنیا شعرینده قافیه‌ٔ اؤلچی ـ وزن ـ دن چوخ صونرالار وجوده گلمیشدیر. ایلک شعرلرده قافیه یوخدی . مثلا حتی زنگین ادبیات و اینجه شعرلر یارادیلماسینا رغما ژاپون شاعرلری بوگونه جک قافیه ایشلتمه‌مه‌کده دیرلر.

قافیه‌دن قاباق شاعرلرآرادابیرٔ کلمه‌لرین آنجاق بیرتک سس بنزر لیگینی ، شعرلری ایچون کافی گؤرورلر. بو ناقص قافیه‌یه (آسونانس) دئیرلر. اوروپا دیللرینده تقریبا ۱۲ـ نجی عصرده یاواش ـ یاواش قافیه ، آسونانسین یئرینی آلدی .مثلا فرانسه شعری نین بؤیوک اسکی اثرلریندن " شانسون دؤ رولان " دا اکثرا " ناقص قافیه‌لر"ه رغبت ائدیلمیشدیر. داها صونرالار قافیه‌یه دقت ائدیلدی ، بو حادثه فرانسه و اینگیلیس شعرینده چوخ ایره‌لی له‌دی . لکن اسپانیول دیلینده دایما آسونانس قافیه‌دن داها چوخ رغبتده‌دیر .عصریمیزده تازه‌دن قافیه اهمیتینی ایتیرمکده‌دیر .

قافیه مسئله‌سی دیللرین اؤز خصوصیت‌لری ایله یاخیندان باغلی دیر. هند ـ اوروپائی دیللرده بئله بو نظردن بؤیوک فرقلروار.مثلا بو زمره دن رومانس دیللرینده مصوت‌لرین بیر ـ بیریله رابطه‌سی چوخ مهم‌دور، حالبوکی تؤتونیک (*) دیللرده قافیه معین صامتین اوستونلوگونه دایانیر. حتی اینگیلیس دیلینده ایرلاندالی اصل لی شاعرلر قافیه‌نین دقیق قانونلارینی اینگیلیس اصل لی شاعرلردن داها آزمراعات ائتمیشلر. طبیعیدیر کی ، بو باره‌ده اختلاف ، هند ـ اوروپائی دیللری عائله‌سی ایچه‌ریسینده بوقدر چوخ اولورسا ،بودیللرله

---

* ژرمن و انگلوساکسون و اسکاندینا و دیللری

قوهوم اولمایان مثلا تورک دیللری آراسیندا فرقلر البته‌داها بؤیوک اولاجاقدیر. لکن بو اختلافی بادوشمک هرزمان آسان دگیلدی. بونون اساس سببلریندن بیریسی بیزیم دیوان ویاخود قلاسیک ادبیاتیمیزین فارسی و عربی نظم‌لری نین قافیه‌قاعدالارینا الدن گلدیگی قدرمراعات ائتدیکلریدیر. بو حال قلاسیک دیوان ادبیاتیندا فارسجا و عربجه کلمه‌لرین بول ـ بول ایشله‌ندیگی ایچون بیر آز آسانلاشیردی. زیرا قافیه‌لر اکثر فارسی و عربی کلمه‌لریندندی و مسئله پیس ـ یاخشی حل اولوردی خلق شاعرلری و عاشیقلارین دیلی خلقین دیلینه داها یاخین ایدی. بونا گؤره اساس مشکلات بورادان باشلیردی. ایندی گؤره‌ک بو مسئله‌لرنه ایدی و نه جور حل چاره‌سی واردیر؟

مسئله‌لر و چتینلیک‌لر

قافیه‌نین (و ها بئله عروضون) فارسجایا تطبیقینده تاابتدادن مشکلات وجوده‌گلدی، عیب‌لی و ناقص و حتی (قافیه تکنیکی نین حکم‌لرینه گؤره) غلط قافیه‌لر، دری شعری نین اوستالاری نین بئله اثرلرینده گؤزه چارپار. بونقطه‌نی بیرآز تفصیلاتلا مطالعه ائتسه‌ک وجوده گله‌ن خطا و نقصانلارین گناهینی یوزده یوز شاعرین بوینونا قویماقدا حقسیز اولدوغوموز آچیخا چیخار.

مشکلات او قدر چوخدورکی، قافیه قانونلارینی تدوین و توجیه ائلییه‌ن لربئله انواع تفسیر و تعبیرلرایله اکثر موردلرده جواز ـ وئرمه‌گه مجبور قالمیشلار. سؤزی قیصا کسمک ایچون المعجم‌دن بیرنئچه مثاللا کفایت له‌نه‌جگیک.

قافیه‌نین اساسدا اصلی و عینی جنسدن کلمه‌لر آراسیندا بیررابطه اولدوغونا گؤره مورفم‌لر (بورادا پسوندلر) جدی مسئله‌لریارادیر. مثلا: "مشهور الترکیب "کلمه‌لرین بیرـبیرلریله قافیه اولماسینا اذن وئریلمه‌ییرسه‌ده" کثرت استعمال "دان تک کلمه‌کیمی گؤرسه‌نن ترکیب‌لری استثنا ائتمک گره‌کمیشدیر. رنجور/ مزدور، دانشمند / خداوند، دانا / بینا، قافیه‌لرینه اجازه‌وئریرلر، لکن گلستان/ نیستان عیب‌لی صاییلیر. بو نوع "جواز "ین حدودی گئت ـ گئده گئنیشله‌ییر، مثلا ترکیب حالیندا اساس ریشه‌نین تغییرتاپدیغی موردلرده، معین ترکیبلرین قافیه‌کیمی ایشله‌دیلمه‌سینه اجازه‌وئریلیر:

" قاینی وراق "ین شعرینی، شمس الدین محمدبن قیس الرازی مثال گتیریر و اونون قافیه‌لرینی جایز بیلیر :

" همه ملاحت و آهستگی و شرم تراست
همه ملامت ودل خستگی‌وعشق مراست
دل من ودل تو چون دویارساخته اند
مراست آن تووان مناینگارتراست
مرانشاط قرین است تاتو یارمنی
دلا بناز قرینی به از نشاط کراست

وقیاس آنست کی اگرچنین برمثال بکدیگر ندارند ودر اثناء قصیده پراکنده آرند روا باشد..." (صحیفه ۲۱۱)

وقردیگی حکمون مجبوری اولدوغو شعرین صونوتا اضافه اتدیگی سؤزلر دن آیدین دیر .

" الف تنوین"ین ده قافیه اولمایاجاغی بیر یارا ملاحظه‌لره گؤره گئنه چوخ قطعی دگیلدیر :

" ... الفات تنوین چنانک رایت رجلا" واشتریت جملا" نشایذکی روی سازند جی در اشعار عرب‌هم جایزنیست‌کی بناء قافیت بر آن نهند واگر ضرورت افتد همچون الفاظ جمع بایدکی از مشهورات‌کی متداول بارسی کویان است‌عدول نکنند چنانک:حقا و عمدا و مرحبا و قطعا و آنچ خاقانی گفته‌است ..." (ص ۲۱۲)

فارسجا دا بؤل ـ بؤل "آب" ترکیبیاتی وار بونلاردان ایسه :

"... آب و کوزاب و دولاب و سیماب و کوراب و سبینداب ودوشاب بهم‌شاید ...آب و گلاب بهم‌شایذودر گلاب خلافی هست وبیشتر متاخران روا می دارند ..." (صحیفه ۲۱۴)

متاخرلرین قافیه‌ده داها یومشاق حرکت اتدیک لرینی اوخورکن انسان تا ۱۴ ـ نجی عصردن (هجری ۷ ـ نجی عصر) قافیه‌لرین یاریم قافیه‌لره دؤنوش مثیلینی صانکی حس اتدیر .

" منده " مورفمینه گلینجه ، انوری دن بیرشاهدله بونون مجاز اولدوغو تثبیت اتدیلیر :

آدمیزاده بی گنه نبود — زان بگفارتست حاجتمند
شخص ودینت ودیعت ایزد — بی نیاز از طبیب ودانشمند

المعجمین باشقا بیر یئرینده گفتار/ رفتار ین قافیه کیمی ایشله‌دیلمه‌سینده بیر قصور یوخدور دئیلیر، دلیل چوخ جالبدور:

" از بهر آنک ازاین جنس مصدر بیش از این نیست واطرادی نه دارد." .

روز / نوروز ، کام/ ناکام ، آب‌دان / ناودان / زنخدان ، خندان / گریان قافیه‌لرینه‌ده اجازه وار ،

انوری نین بیر قصیده‌ده (ای مسمانان فغان از دور چرخ جنبری مطلع‌لی قصیده‌سینده) جنبری / مشتری /ساحری /.پُری قافیه‌لرینی گتیرمیش‌گینه انوری نین بو شعری نین قافیه‌لرینه‌دقت‌بویورون :

"کی تا روز روشن بنوش‌ونوشی سماع‌مغنّی شراب مغانه
جو اندر اتاغ‌آمدی نانشسته فرو ریختی خردهٔ صوفیانه
کی احوال عالم نوائی ندارد دلاچند ازاین حالت ابلهانه"

شاعرلرین گاه/ آنگاه / خرگاه / درگاه و یازده/ دوازده/ ده قافیه لریتی ایشلتمه‌لرینه‌ده اجازه وار.

قافیه‌نین اساس تکیه‌گاهی " روّی "دن باشقا " قید" تعبیراولونان عنصری ایچون بوقاعده وار:

" ... التزام حرف قید به‌جنس خویش در کل قصیده همچون التزام حروف ردف واجب باشد وهم بدین سبب آنرا حرف قید خوانده‌اند کی ازموضع خویش نقل نکند و بحرفی دیگر متبدل نشود. "

لکن فوزا "ـ بئله بیر استثنا ایله قارشیلاشیریق :

" الا بعذر تنگی قوافی چنانک منوچهری گفته‌است
نوروز درآمدای منوچهری بالاله سرخ و باکل حمری
مرغان زبان گرفته‌رایکسر بکشادزبان سوری و عبری
ومیان هاء و میم و با درقید جمع کرده‌است ضرورت را."

بو استثنالارین هامیسی قافیه‌دارلیغی " تنگی قافیه" حادثه سیندن چیخیر. فارسجادا بوحادثه دوشونولدوکدن آرتیق دیر:

امتحان ایچون بو کلمه‌لره بیرایکی قافیه آرتیرماغاچالیشین :

کارد / آرد ، مورد/ ؟ (ـ گوشت و بمعنی درختچه‌ای معروف) ، گوشت / ؟ ، دزد / مزد ، ـ ، / مغز ، مهر/چهر ،نوکر؟ ، پیک / ؟

گؤروروسونوز کلمه مفرد اولونجا و ترکیبات وسایر " قولتوق آغاجلا ـ ریندان " استفاده ائتمه‌دیکجه بعضی کلمه‌لره بیر تک قافیه بئله تاپماق ممکن دگیلدیر. بونون ایچون فردوسی وحی / نهی قافیه‌سی

(چه‌گفت آن خداوند تنزیل و وحی
خداوند امر و خداوند نهی)

گتیره‌رک قافیه‌لرین گؤزه دگیل قولاغا خطاب ائتمه‌سی نظریه‌سینه یاخینلاشیر. و بونون ایچون دورکی " ردیف " ایله " قافیه "فرقی بعضا اونوتولور . معزی نین بو شعرینده‌کی کیمی :

"بهاری کز دو رخسارش همی شمس و قمر خیزد
نگاری کز دو یاقوتش همی شهد و شکر خیزد
خروش از شهر بنشاند هرآنکاهی کی بنشیند
هزار آتش بر انکیزدهرآنکاهی کی برخیزد"

المعجم قافیه باخیمیندان دؤرد عیب دن بحث ائدیر و بونلاری معین اصطلاحلارلا آدلاندیریر. خلاصه اولاراق بو عیب‌لری بیز آنجاق مثاللارلا گؤسته‌ریریک :

۱ ـ بو بیت ده :

" هر وزیر و مفتی و شاعر کی او طوسی بود
چون نظام الملک وغزالی و فردوسی بود "

یاخود :

"از غصه هجران تو دل پُر دارم
پیوسته از آن دیده بخون تر دارم "

بو عیبین آدینا " اِقوا " دئییرلر.

۲ ـ اکفا دئیلن عیب : قریب المخرج حرفلرین قافیه‌لنمه‌سی :

رو بجای آر اندرین کار احتیاط
زانک جز بر تو ندارم اعتماد "

و یاخود :

" گفتی کی با مخالف تو زین پس مرا
نبود بهیچ حالی بی امر تو حدیث
رفتی و راز گفتی با دشمنان من
وانکس کی کوشدا رتوبود آن همه شتیذ "

۳ ـ سناد : " ردف " عنصرینداکی اختلاف :

"کنی ناخوش بما برزندگانی اکرازما دمی دوری کزینی

بورادا ، زندگانی / گزینی قافیه ائدیلمیشدور.

۴ ـ ایطا ، بو تکراردان عبارتدیر :

" بوسلیک " دئمیشدیر :

در این زمانه بتی نیست از تو نیکوتر

نه بر تو برشمنی ازرهیت مشفق تر

دقیقی :

چکونه بلالی که پیوند تو نجوئی بدست و بجوئی بتر

شبی بیش کردم چکونه شبی همی ازشب داج تاریکتر

درنکی کی کفتم کی بروین همی ـ نخواهدشذازتارکم راستر

کئنه دقیقی :

بکیتی زاب و آتش تیزتر نیست

دو جان اندو دو سلطان ستمکر

ترا سیمرغ و تیر کز ببابد

نه رخش جادو و زال فسون کر

کئنه ده دقیقی :

تو آن شب رنک تازی را بمیدان جون برانکیزی

عدو رازوذ بنوردی بذان تیغ بلا کستر

باندک روزکارای شه دو چیزم داذ بخت تو

یکی لفظی خرد رتبت دوم طبعی سخن کستر "

بیرده "زیادات "دان بحث ائتمک لازمدیر :

هرگیز / قیرمیز (هرگز ـ قرمز) ، خون / ناخون (خون ـ ناخن) و " سخن " کلمه سی نین " سخون " و باشقا شکللره سوخولماسی کیمی تشدیدلی قافیه لرده (تشدید لازم اولمایان یئرده) بو قبیلدندور.

سنائی دئمیشدیر :

پیش دین بود چون سپر عمر بود درشرع راهبر عمر

و بیرده (تبدیل) مسئله سی : نیلوفری نیلوفل ائتمک کیمی .

ابو شکور دان :

آب انکورو آب نیلوفل مزمرا از عبیر و مشک بدل .

یوز یا قدر قلاسیک فارسجادا قافیه قاعدالاری نین اوغرادیغی مشکلاتدان مثاللار وئرمک ایسته‌دیک . بو بحثین آردیندا ، قافیه قاعدالاری نین دیلیمیزده بو مشکلاتین داها بترینی تؤره‌تدیگینی ایضاحا چالیشاجاق و قافیه مسئله‌سی نین آنا دیلیمیزده نئجه حل ائتمک گره‌کدیگینی آختاراجاغیق . شاعر نه سبکده یازارسا گینه آهنگ ، قافیه ، ریتم و وزن کیمی مسئله‌لردن بوسبوتون اته‌ک سیلکه‌لییه‌بیلمز .

مولانانین دئدیگی کیمی : دلدار نه قدر منیم دیداریمی دوشون دئسه‌ده ، شاعر گینه قافیه فکریندن یوزده یوز فارغ اولاممازر .

بیتمه‌میش سنفونی

دوکتور حمید نطقی

گونه باخان چیچکلری باغچاسیندا
شبنم‌لرده یویوندی قیزیل گول
ان ایری قیزیل گولدی باش اوستومده گونش
زنبقلر لاله‌لر کیمی یاندی
آجی بیر حظ ایله داشدی کؤنول
قرنفیل-صارماشیق مثالی-آرزولار بوداغینی صاردی
سلاملا وداعی بیرلشدیرن اؤپوشده حسرت آلولاندی
هر دقیقه‌ده ان صون دقیقه‌نین چارپینتی‌سی واردی
آچیلدی یاز غنچه‌سی
قیپ-قیزیل
صارصیلدی وارلیغین چارچیواسی
هارادایسا بویوین بیر نقطه
صونسوزلوغی آشاجاق
فیرطینا زنجیرینی قیراجاقدی
دنیزلر داشاجاق
لاوالار فیشقیراجاقدی
اگر
آزاجیق ساعتلارین نبضی یاواش وورسایدی
اگر
زمان
بیر آن
دورسایدی...

تهران-خرداد ۱۳۵۰

---

۱ - طوفان ۲ - مواد مذاب آتش‌فشان

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۲)

یازان: دکتر جواد هیئت

ا صابرین آچدیغی انقلابی ساتیریک شعر مکتبینه م.سعید اوردوبادی و علی نظمی و ع.غمگسار وصونرالاردا جعفر جبارلی وعلی‌آقا واحد داخل اولموشلار وتنقیدی شعرلر یازمیشلار. ج.جبارلی وس- اردوبادی ادبیات و اینجه صنعتین باشقا ساحه‌لرینده داها چوق استعداد و باشاری گوستردیکلری ایچون بیر مدت صونرا ساتیریک شعردن اوزاقلاشدیلار،دیگرلری ایسه صابریولوندا دوام ائده‌رک سوویت رژیمی ایش باشینا گلنه قدر (غمگسار) وحتی اوندان صونرادا (ع.نظمی) اجتماعی ساتیرا یازیجیسی کیمی قالدیلار.

علی نظمی ـ علی نظمی ۱۲۵۵ شمسی‌ده گنجه‌نین سراب کندینده آنادان اولموشدیر. نظمی داها بوینرمه چاغیندایکن اوخوماق ایچون ایکی ایل ایرانا گلمیش، صونرا بخارایا گئدیب اورادا بیر دکاندا ایشله مگه باشلامیشدیر. بخارادا آذربایجان ادبیاتیله علاقه‌دار اولوب مخصوصا معاصر ادبیاتیله تانیش اولموش و بیر مدت صونرا گنجه‌یه قاییدمیشدیر. علی نظمی ایلک شعرینی ۱۸ یاشیندایکن شرق روس غزتینده نشر ائتمیشدیر. ملانصرالدین ژورنالی چیخماغا باشلادیقدان صونرا شعر و مقاله‌لرینی بو مجله‌ده ((کئفسیز)) و ((الی ده گنگ)) و ((سئزیم قلی)) امضالاریله نشر ائتدی و یواش یواش شیرین قلمی،

طنز و انتقادی شعرلریله خلق آراسیندا مشهور اولدی.

علی نظمی شعرلرینین بیر قسمینی گنجه‌ده (شرابچی) عنوانیله نشر ائتدی. او، شعرلرینده صابردن الهام آلمیش و مضمون و موضوع و شکل باخیمیندان‌دا اونا یاخین یازمیشدیر. گنجه‌ده بیر مدت‌معلملیک ائتمیش‌صونرا باکیا کوچموشدور. او، شعرلرینده حقسیزلیک، استبداد و خرافاتا قارشی چیخمیش و صابرین یولوندا ادبی مبارزه‌سینه دوام ائتمیشدیر. نظمی ایکینجی مجموعه‌سینی ۱۹۲۷ ده سئژیم‌قلی‌آدیله نشر ائتدی. بو مجموعه‌ده صابرین اولوموندن دویدوغو آجی حسرتی بیان ائتمیشدیر. میرزا جلیل محمد قلیزاده اونون حقینده بئله یازمیشدیر: ((آیلار، ایللر دولاندی و مجموعه میزین ابتدا سیندان تا بووقته تک، مشهدی سئژیم‌قلی "کئفسیز" بیزه همیشه یار اولدی، خصوصا صابرین وفاتیندان صونرا، ایکینجی صابریمیز، بیرینجی صابرین یئرین بوش قویمادی. مشهدی سئژیم‌قلی ذوقلی، صفالی، مزه‌لی و دوزلی شعر یازما- دان دالی قالمادی، اونون کلامی‌نین لطافتی اوستون و چوخدیر، دئمک اولارکی بودیل، بوشیوه، بو شعرلر آذربایجانین تورکلری ایچون همیشه لیک قالاجاق)). علی نظمی ۱۳۲۵ شمسی‌ده وفات ائتمه‌سی محتملدیر.

بورادا نمونه ایچون بیر نچه شعرینی درج ائدیریک:

دیل مسئله‌سی

دیلکی واردی اونا (لسان) دئمه‌یین
دونده‌ریب فارسیجایا (زبان) دئمه‌یین
هرکسین وار سوزی، دیلی، آغزی
آغزا آلد ایچیب (دهان) دئمه‌یین
عربی گونده‌ریب اوز ائولرینه
فارسا (قال بیزده میهمان) دئمه‌یین
گوز اولارکن یازاق نه (عین)نه (چشم)
گیزلی‌نی، گیزله‌دیب (نهان) دئمه‌یین
وار ایکن تورکلرین اوخی، یایی
کیپریگه (تیر)، قاشا (کمان)دئمه‌یین
یا گونه (روز) روزگار (بئله)
گئجه‌لر سویله‌یین (شبان) دئمه‌یین

بوغدایا (گندم) آرپایا ،اخی(جو)
اکمگه ،سریا (اب) و(نان) دئمه‌یین
(رخ) اوزه (سر)باشا (زنخ) چنه‌یه
بورما ،آلتون ساچا ،ایلان دئمه‌یین
شعر یازدیقدا تورکجه‌نی گوزه دین
(مو) توکه ، اورتایا (میان)دئمه‌یین
بیرنئچه قافیه دوزه‌تمک ایچون
یووامیز واردی (آشیان) دئمه‌یین
(ساعت) اولسون هوئور (دقیقه)چیمیر
تاکی وار گنجلیک(جوان) دئمه‌یین
بیرلیگه (اتحاد) بیلگی‌یه (علم)
قیزلار ،آروادلارا (زنان) دئمه‌یین
کیشی تک سوز وئرین هامی بیردن
کیم دونوب قاچا پهلوان دئمه‌یین
دیلچیلر گولمه‌سین بو تصفیه‌یه
پوزولوب کئفسیزین ده باشی دئیه

بو طنز و معنالی شعر یازیلدیئی زامان شمالی آذربایجاندا و تورکیه‌ده مصداقی واردیسادا بوگون یالنیز بیزیم آذربایجاندا مصداقی وازدیر امید ائدیرم حریتین ادامه‌سی و فرهنگیمیزین یاییلماسیله بیزده ده مصداقی قالماسین.

آجلیق

دونموش قانا خمرایله دولو جام گوزومده
ماتم کیمی‌دیر سوگیلی ایام گوزومده
بیر چوخلاری شرمنده‌ی نان اهل و عیاله
عفریته منیمده ،او دلارام گوزومده
کئچمیش کئچیب آینده قرانلیقدا فنا ،حال
اولموش اوچوروم [1] اوزره سرانجام گوزومده
رد اول داها ،ای آجلیغی،قحطی گتیرن دئو
اولموشدا صباح امه‌لیم شام‌گوزومده
گولمکده بوگون حالیمه دون کاسه سیلن‌لر
لاکن اوداها گولمه‌لی بدنام‌گوزومده

۱ـ مهلکه .

بیرقیزین

ملانصرالدینه عرضحالی

بابا جیغیم! اولسادا زحمت سنه حالیما باخ ایله شفقتمنه
بیرکره افت لطف و محبت منه قیلمادی بیرکیمسه مروت منه
من جوجوق اولدوم منی آلداتدیلار
بش قروشا بیر قوجا یاساتدیلار

بیر قیزیدیم دوققوزاچاتمیشیاشیم چیخمازایدی‌واریله‌یوخدانباشیم
بیرگون آقام بیرده‌آنام، قاردا شیم ال بیرا ولوبلا، داشیمی‌آتدیلار
من جوجوق اولدوم منی آلداتدیلار
بش قروشا بیر قوجا یاساتدیلار

مولالا! اوشاخلاریوا قربان اولوم سویله‌نه‌وقته‌کیمی‌حیران اولوم
من نه‌ائدیم بلکه‌بیر انسان اولوم تانه‌زمان بوئله‌جه‌گریان اولوم
عصمتی انصافی آیاقلاتدیلار
من یازیغی بش قروشا ساتدیلار

غمگسار ـ علیقلی غمگسار نجف اوف ۱۸۸۰ ده نخجواندا آنادان اولموشدور.

غمگسار اولا ملا مکتبینده فارسجا وعربجه اوگره‌نیر صونرا شهر روس مکتبینه گیریر. ۱۸۹۶ دا آتاسی نین معالجه‌سی ایچون آتاسیله تبریزه گلیر، دوردآی صونرا آتاسی تبریزده وفات ائدیرو غمگسار بیر ایل صونرا آناسی ودایی سیله مشهده زیارته گئدیر صونرا جلفاو نخجوانا قایدیرو بورادان ملانصرالدین مجله‌سینه‌و باکی دا چیخان غزته‌و مجله‌لره‌شعرو مقاله‌لر گؤنده‌ریر. ۱۹۰۹ـ ۱۹۰۷ ایللرینده‌ایران مشروطه انقلابیله علاقه‌دار اولورو بو انقلاباعاائد شعرلرچاپ ائدیر ۱۹۱۲ ده تفلیسه گئدیرو جلیل محمدقلیزاده‌ایله یاخیندان ایش‌بیرلیگی ائتمگه باشلاییر. ۱۹۱۶ دا ملانصرالدین موقتا "تعطیل اولدوغو زامان محمدقلیزاده ایله برابر سیاحته چیخیرو سیاحتده "اولولر" کومدیاسی اوپنانیرکن بو نمایشده شیخ نصراله رولونو ایفاائدیر. ۱۹۱۹ دا تفلیسده مونشئویکلر طرفیندن اولدورولور. غمگسارملانصرالدین دن باشقا یئنی فیوضات، حیات، ارشاد، صدای حق، آل بایراق، گله‌جک وسایر غزتلرده شعرلر یازمیش. اثرلری اوتاپلی، جوواللاغی، جوواللاغی بیگ، صارصاق قلی بیگ، غمگسارو باشقا امضالارلا نشر

ائدیلمیشدیر. غمگسار دا علی نظمی کیمی شاعرلیک شهرتی ویارادیجی ـ لیغینی ملانصرالدینه بورجلودور. اونون بوتون اثرلری ساتیرا شکلنده صابر مکتبی نین دوامی روحوندا یازیلمیشدیر.

غمگسار صابرین نظیره‌چی لرسندندیر لکن اونون ساتیرا سیندانیش ونفرتدن چوق نصیحت و مصلحت حاکمدیر بودا اونون یاشادیغی دؤورین صابرین دؤورونندن فرقلی اولماسیله قابل تفسیروتوجیه‌دیر. صابر شعرـ ینده خودخواه وارلینی اونون اؤز افاده‌سیله تنقید ائتدیگی حالده (نه‌صوخولموسان آرایا آ باشی بلالی فعله) غمگسار وارلیبا قارشی نفرتینی آچیق و مستقیم شکیلده بیان ائدیر.

بوقدر افاده‌لنمه سنه یوخدو باب وارلی
فقرانی بسدی آز سوی،ائله اجتناب وارلی
بوقدر گؤرنده یوخسوللاری باخما اعتناسیز
اولارین حذر قیل ائتمه‌جگرین کباب وارلی
سنی وارلی ائیلیین هم‌اولارین امکلریدیر
پولی سن قوجاقلاییبسان اوچکیرعذاب وارلی

لکن مستبد رحیمخانین تبریزه ائتدیگی آخینا قارشی سؤیله‌دیگی شعر ده صابر کیمی ساتیریک وطنز شیوه‌و دیل ایشله‌دیر:

گلدی گینه رحیم‌خان ایرانه بارک الله
چیخدی عجب ایگیت تک میدانه بارک الله
سؤز یوخ گره‌کدی چاتسین مقصودینه‌سپهدار
اولسون جری قتاله یکسر گروه اشرار
تابلکه ممدعلینی جلب ائیله‌سینله‌تکرار
گلسین اؤزین یئتیرسین تهرانه بارک الله

غمگسار مساوات حکومتی زامانینده شهرو کندلری گزیب خلقین آغیر وضعینی گؤروب حکومتی هجو ائتمیشدیر. بوتنقیدی شعری مخمس شکلینده یازیلمیش وحجم اعتباریله ده شاعرین ان بؤیوک اثری دیر.بورادا نمونه ایچون بوشعرین ایکی بندینی‌درج ائدیریک:

بیر حکومت تازه چیخمیش اسمی آذربایجان
شکل جمهوری اداره عضوی یکسربیگله خان
هئچ گؤروبسوزمی کی اولسون گله‌یه‌قورددان چوبان
بیرنفر خالص رعیت یوخ حکومتده اینسان

الامان بومستبدلردن الهی الامان

گئت قازاخدان گئچ ،تووزدان * گئچ اؤزون وئرگنجیه
گؤرنئجه وئرمیش رعیت بیگلـه پنجه پنجه یه
کندلی یه ، رنجبرلره باغ بیراولان اشـــکنجه یه
باغ نه جوربو ظلمدن قان آغلاییرلار هرزمان
الامان بومستبدلردن الهی آلامان

شاعر ساده دیل ایله یازمیش اونون اثرلرینده آنلاشیلمایان سؤز یوخ کیمی دیر .غمگسارین بیرسیرا لیریک پارچالاری، مربع لری و تازیانه لری (ده گه نگ) واریدیر. شاعرین ده گه نگلری لیریک شعـــر- لریندن داها گوجلودور. بورادا سوادسیز یازیچیلار ویالانچی واعظ لر وخسیس منورلر تنقیـــد ائدیلمیشدیر.

عبدالرحیم بیگ حق وئردیوف ـ تنقیدی رئالیزمین بؤیوک نماینده لریندن بیری ده عبدالرحیم حق وئردی یوف دیر. او ۱۸۷۰ ده شوشادا کاسبلامیش بیرمالک عائله سینده دوغولموش ، ایلک تحصیلینی ده اورادا آلمیشدیر. صونرا تفلیسده و۸ ایل پطروگراد دا یوللار انستیتوتوندا تحصیل ائتمیش و دارالفنون شرقه دوام ائتمیشدیر. حق وئردی یـــف تحصیلی اثناسیندا تئاترو ادبیاتا ماراق گؤسترمیش و باکی یا دون- دوکدن صونرا معلملیک ، رژیسورلوق ویازیچیلیق ائتمیش ، حتی باشقا اجتماعی ساحه لرده ده چالیشمیش ، لکن اساس توجه و دقتینی یازیچی - لیغا وئرمیشدیر. حق وئردی یف مکمل اجتماعی ـ ادبی تحصیل آلدیق - دان صونرا روسیا ، ترکستان ، ایران وقفقازدا سیاحت ائتمیش وگؤرگو و تجربه سینی آرتیرمیشدیر. اونون یئتیشدیگی زمان آذربایجـــاندا مالک لیک اؤز موقعیتینی آیتیرمکده و حتی سقوط حالینده ایدی. ادیب ایلک و اساس اثرلرینده بؤیوک حادثه نی عکس ائتمگه چالیشمیشدیر. یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤورونده یازدیغی " داغیـلان تفـاق" ، " بخت سیز جوان "پیئسلری آذربایجان ادبیاتی نین اؤلمز اثرلـــر- یندندیر.

" داغیـلان تفاق "دا ادیب ملکدارلیغین سقوطونو ، مالک خانوا-

---

* شهر آدی دیر

ده‌لری نین داغیلماسینی و بونون سببلرینی گؤسترمگه چالیشیر. اثرین قهرمانی (نجف بیگ) مادی جهتدن تامین لکن اخلاقا پوزولموش، اؤزونو شرابا، قمارا و عیش و عشرته وئرمیش و عصرینه و اجتماعی مبارزه‌لره گؤز یومموش و دالیسینی چئویرمیشدیر. اونون حیاتا باخیشی بئله‌دیر: " دنیا بئش گوندور، بئشی ده قارا! بدبخت او کیمسه‌دیرکی بوبئش گونو لذت ایله گئچیرمه‌ییب باش گؤرا آپارا. پولون وار، خرج ایله، یه، ایچ، وئر کیفه و عیش و عشرته. بئش گون قارا دنیانین لذتینی آپار اؤلنده ده دنیادا بیر آرزون قالماسین."

لکن ایشلر نجف بیگین ایسته‌دیگی کیمی گئتمیر. کندلر بیر- بیر الیندن چیخیر. کندلیلر آراسیندا ناراضیلیق، عائله‌ده اختلاف وضدیت باشلانیرو دوستلار باشیندان داغیلیر. اوغلونو اخلاق پوزقونلوغوا وستو نده اؤلدورولر. آروادی صونا خانم اونو نه قدر دانلاییرسادا بیر نتیجه وئرمیر. نجف بیگ آنجاق افلاسا اوغرادیقدان صونرا حیثیتینی الدن وئردیکدن صونرا اؤزونه گلیر و دلی کیمی چؤللره دوشور. اثرین صونوندا مرحوم صونا خانمین خیالی، سرگردان گزه‌ن نجف بیگین گؤزونه گؤرونور و اوندان اؤز سعادتینی و رفاهلی حیاتینی وجاه و جلالینی طلب ائدیر. بونلاری اوده‌مکدن عاجزقالان و عاجزلیگی نین دهشتینی دویان نجف بیگ آجی اعتراف و پشیمانلیق ایچینده محو اولوب گئدیر. نجف بیگین فاجعه‌لی حیاتی آداما، شکسپیر تراگدیالارینداکی شاهزاده‌لرین طالعسیز حیاتلارینی خاطرلادیر.

" بخت سیز جوان " تراژدیسی ده مالکلر ایله کندلیلرین روابطینه و رعیت اداره سینده آغالارین ایشله‌دیگی سهولره حصر اولونموش دور. حاجی صمد آغانین قارداشی اوغلو بخت سیز جوان (فرهاد) مالک عائله‌سیندن اولدوغو حالده، گؤزوآچیق و منور بیر گنج دیر. او تحصیلدن اؤنرینه بؤیوک مدنی اصلاحات آرزولاریله قایتمیشدیر. فکری - ذکری آغانین رعیته ظلم ائتمه‌سینه قارشی دورماقدیر. اوکندلیلره کؤمک ائتمک و اونلارین آیبلماسینا چالیشماق ایسته‌یبر. عمی سیله بو مسئله‌لرلدن اوتورو آراسیندا اختلاف چیخیرو عمی سی اونون فکرلرینه استهزاء ایله باخیرو باشینی قاتماق ایچون سئومه‌دیگی بیر قیز ایله اؤلندیرمک ایسته‌یبر. فرهاد عمی سینه مقاومت گؤسته‌ره

بیلمه‌دیگی ایچون بوتون آرزولاری پوچا چیخیر. بو اثرده مالک صنفی ایله بوصنفین منورلری آراسیندا کی تضادو دوشونجه آ یریلیقی گؤسته ریلمیشدیر.

" آغا محمد شاه قاجار" اثرینده حق وئردی یف ۱۸ـ نجی عصرین آخرلاریندا ایران شاهی آغا محمدخانین قارا باغا هجومونو، استیلاو تالانینی ترسیم ائتمیشدیر. بو اثرده خلقین شاها قارشی نفرت وکینه سی و بوبلارین نتیجه سینده تخت وتاجین تاراج ائدیلدیگی بدیع بیر قلمله تصویر ائدیلمیشدیر. بو اثر آذربایجان ادبیاتی نین ایلک تاریخی درا ملاریندان دیر.

یارادیجیلیغی نین ایلک دؤورنده اساسا تراژدی لر یازان ادیب ملانصرالدین ایله ایش بیرلیگی نه (همکاری) باشلادیقدان صونرا ساتیریک نثرلر یازدی. ملانصرالدین ژورنالیندا تفرقه شکلنده یازدیغی حکایه‌لر صونرادان کتاب حالیندا " خورتدانین جهنم مکتوبلاری" و " ماراللاریم" آدیله چاپ اولموشدور.

حق وئردی یف ماراللارینی بئله تصویر ائدیر: " یئراوزونده منیم ماراللاریمین صایی اوچ یوز ملیونا چاتمیشدور، گئده‌رسن ایرانا، هندوستانا، ترکستانا، عربستانا، افغانستانا ...هریئر منیم ماراللاریملا دولودور. حاجی ماراللاریم، کربلائی ماراللاریم، ملا روضه‌خان، بیگ ماراللاریم...باشلاری فاپازلی(تاماجالی)، اوزلری توپورجک لی ماراللاریم..."

حق وئردی یفین نثری آذربایجان کلاسیک نثری نین یئنی انکشاف ائتمیش بیر مرحله‌سیدیر. اونون پارلاق حکایه صنعتکارلیغینی گؤسترن " شیخ شعبان"، " درویش ساکام" " جهنم مکتوبلاری" حکایه‌لری اؤلمه‌ز اثرلردیر.

حق وئردی یفین نثری ج . محمدقلیزاده‌نین نثریندن فرقلی دیر بورادا ساتیرادان جوو یومور (لطیفه) ،ملایم وظرافت روحوو اصلاح مقصدینی داشیان گولوش حاکمدیر. شیخ شعبان حکایه‌سینده ادیب شهرلی بیر خردا بورژووا لاین حیاتداکی فلاکتینی تصویر ائتمیشدیر. شیخ شعبان باشاماق ایچون جلددن ۴ جلده گیره‌ن نهایت اجتماعی شرایطین تضیقی آلتیندا محو اولان بیر شهرلیدیر.

" درویش ناکام" داکی فاجعه‌داها درین وداها اجتماعیدیر .بورا دا تمیزو صاف عشقین محکومیتی ، کاسیبلیق و یوخسوللوق اوزونـــدن فلاکته چئوریلمه‌سی دقتیمیزی جلب ائدیر . پوللو و وارلیلاشماق حرصی تمیز حسلری و محبتی محو ائدیرو قارداشی قارداشا یادو حتـی دشمـن ائدیر .

حق وئردی یف بوتون اثرلرینده حیات و حقیقتدن الهام آلمیشدیر . اونون موضوعلاری، تیپلری و قهرمانلاری صون درجه حیاتی و واقعیـدیر . ادیبین حکایه‌لرینی اوخورکن تصویر اولونان حیات ،انسانین اوز یا ـ شادیغی، تاثیرلندیگی و اونوتمادیغی و اونوتمایاجاغی حادثه‌لر کیمی جانلیدیر .

حق وئردی یف سوویت دؤورونده ده فعال یارادیجیلیق ایشیـــنه دوام ائتمیشدیر ." کهنه دودمان " ، " آغاج کؤلگه‌سینده "، " ۸ مارت" " عدالت قاپیلاری" ، "یولداش کوراوغلو" کیمی پیئسلرینی وبیر سیرا حکایه‌لرینی بو دؤورده یازمیشدیر . حق وئردی یف ۱۹۳۳ ده باکیـــدا وفات ائتمیشدیر .

سلیمان ثانی آخوندوف ـ (۱۹۳۹ ـ ۱۸۷۵) سلیمان ثانـــی ده ج. محمدقلیزاده کیمی پداگوژی تحصیل ائتمیش وبوتون عمرونی معلم ـ لیکله گئچیرمیشدیر . لکن اونون اجتماعی فعالیتی یالنیز مکتب دایره سینده قالمامیشدیر . او، الفبانین اصلاحینا ، معارف ایشلرینی نظاما سالماغا چالیشمیش درس پروگراملاری ترتیب ائتمیش و تئاترصحنه‌سی‌نین ترقیسی اوغروندا چالیشمیشدیر .

۱۹۰۵ انقلابی ایللرینده یازدیغی حکایه و پیئسلر زمانه‌نیـــن روحونو، منورلر و وارلی طبقه‌لر آراسیندا وجوده گلن هیجان ودییگمه لری تصویر ائتمیشدیر . بو اثرلرده معیشت صحنه‌لری واردیر . لکـــن سیاستین معیشته تاثیری ، آداملارین عمومی اجتماعی حادثه‌لرله علاقه دارلیغی گؤرونور .

" کوکب حریت". ادیبین ایلک اثرلریندندیر . بواثرده کوتله‌لرین آغیر بیرخسته‌لیگه توتولدوغو تصویر اولونور . بو خسته‌لیک هامی نین قوتینی توکه‌دیر ،گنجلری قوجالدیر ، ضعیفله‌دیر ، بئللر بوکولوروگؤز لر قارالیر . ائللر آتاسی نورانی بیرقوجاماعتین دردینه‌درمان دئیر

" ای اهل شمال ، بو آزادین درمانی کوکب حریتین شفاعتیدیر .او او-
لدوزتورپاغیمیزین شرق طرفینده بیر داغ دالیندا پنهان دیر .او داغ
طبیعی دگیل، اونو دیولر هوروب ...زمانیکه اونو داغیتدینیز کوکب
حریت نورو جانیزا سرایت ائدیب روح وبدنلرینیزی تزه لیه جکدیر . سیز
لری جوانلاشدیریب اؤز طبیعی حالینیزا سالاجاقدیر ."

ادیب احتمال کی، بو رمزایله افاده ائتدیگی داغ مثالیندا شرق
فاناتیزمینی و ذهنلری اؤرتوب ، بوروین قارانلیغی گؤسترمک ایسته-
ییرو جهالت مانعلری یاورتادان قالدیردیقدان و خلق آییلدیقدان صو-
نرا اؤلکه حریت اولدوزوندان ایشیق آلاجاقدیر ، دئییر .بیرآز صوبرا
یازیچی " تورک بیرلیگی" ، "دییدات بیگ " آدلی کومدیالارینی دا
سیاسی موضوعا حصر ائدیر .آذربایجان بوژووا منورلری نین منصب
پرستلیگی نی و محکم بیر عقیده یه باغلی اولمادیقلارینی گؤسته ریر .

حیدرقلی آقانین سیماسیندا ، موقعیتنی ایتیرمیش ، لکن غرور و
تکبرونو ساخلاماق ایسته ین بیر مالک تصویر اولونموشدو . حیدرقلی آقا
یئنی دموکراتیک فکرو تدبیرلره مخالف دیر . او گینه ملک لری و
ایلخیلاریله فخر ائتمک و قاباغا گئچمک ایسته ییر . او ، بیگدیرو بیگ
لیگی له حکومت مجلیسینه نماینده سئچیلمک ایسته ییر . حکیم فریدون
اوتون عوامليغينی اوزونه چیرپاندا ، او اؤزوندن چیخیر . فریدون بگ
آجی بیر حقیقتی حیدرقلی آقا و اونون کیمی آدامالارا آنلاتماق ایسته-
ییر : سیز بئله غفلت یوخوسوندا سینیز او زمان کی سیز آقالار رعیتین
مالی نین ، جانی نین صاحبی اولوب نه ایسته میش سینیز ، ائتمیشسینز
گتدی ، ایندی حریت زمانیدیر . ایندی انسان ملک ، مال ایله یوخ ،
علم و ادبله شرف قازانیر .

دؤورون قاباقجیل سیاسی فکرلرینی و حتی صنفی مبارزه نی بئله
آچیق افاده ائتمک ، سلیمان ثانی نین باشلیجا خصوصیتلریندندیر .
ادیبین معلملیک ، مربی لیک روحیه سی اثرلرینده ده اؤزونوگؤسترمک
ده دیر . اونون " قورخولو ناغیللاری " ان یاخشی اوشاق ادبیاتی
نمونه لریندندیر .

" قاراجاقیز" فاجعه لی بیر حکایه دیر . بو اثرده گئجمیشده یوخسول
ویتیم اوشاقلارین باشینا گلن بلا و مصیبتلری جانلی منظره لره عکس
ائتدیرمیشدیر .

چوخ استفاده ائدیر. اوشاقلار ایچون یازدیغی حکایه‌لره ناغیل آدی قویماسی‌دا تصادفی دگیلدیر. ناغیل شکلی ادبیین حکایه‌لرینه داها آرتیق طبیعیلیک،ماراقلیلیق وئرمیشدیر.

سوویت رژیمی‌نین ایلک ایللرینده سلیمان ثانی داها فعال چالیشمیشدیر. باکی‌دا تشکیل اولونان ((تنقید وتبلیغ تئاتروسی)) نین برنامه‌لرینده س. ثانی اثرلری مهم یر توتوردو. ۱۹۲۱ ده‌یازدیغی ((شاه صنم و گل پری)) کومدیاسی ایلک سوویت کمدیالارینداندیر. بورادا سوویت اداره‌سینی، قادین آزادلیغینی باشا دوشمه‌یزو ینی حیاتی قبول اتمه‌ین پینه‌چی غافارین میرزه‌فرجین اوز آروادلاریله آپاردیغی مبارزه ترسیم اولونموشدور. ارلرینه نسبتا آروادلار (شاه صنم وگلپری) گوزو آچیق آداملاردیر. اونلار ینی‌حیاتین‌فیضیندن استفاده‌اتمک، آچیق گزمک واجتماعی یرلره گئتمک ایسته‌یبرلر. اثرده یالنیز بش‌نفر اشتراک ائدیر. اثر چوق بیغجام شیرین وآیدین‌شکیلده یازیلمیشدیر: گولوش، حادثه‌لردن و هم‌وضعیتدن‌دوغور هم اجتماعی مضمون داشی‌یبر.

ایلک سوویت‌درامالارینی‌دا س.ثانی یازمیشدیر (عشق و انتقام، چرخ فلک، لاچین یووا سی). لاچین یووا سی ۱۹۲۱ده یاخشی اثرلر مسابقه‌سینده بیرینجی‌لیگی قازانمیش و اوزون مدت تئاتر صحنه سینده گوسته‌ریلمیشدیر.

معیشت رومانلاری ـ رئالیزمین غلبه‌سی و غرب تاثیری‌نین آرتماسی نتیجه‌سینده تاریخی داستانلار یرینه معیشت موضوعلارینا ماراق (علاقه) آرتدی. بیر صیرا یازیچیلار غرب رومان وحکایه‌لری اسلوبوندا اولکه‌نین معاصر حیات ومعیشتی‌نین بدیعی افاده‌سینه چالیشدیلار. دنیا محاربه‌سیندن سوویت رژیمینه قدر بو سبکده یازیلان اثرلرین‌ان گوکملی‌سی ((بدبخت ملیونچی)) (محمد اردوبادی)، ((جان یانقیسی)) (دیوان بیگاوغلو) و ((نفت وملیونلار سلطنتیده)) (ی.موسی‌بیگاوف) رومانلاریدیر. بو اثرلرین مختوالارینداجتماعی مسئله‌لر، آیدینلار آرزولاری وجهالته قارشی مبارزه واردیر.

محمد سعید اردوبادی محاربه‌یه قدر شعرلریله تانینمیش لکن اوندان صونرا رومان یازماغا باشلامیش وموفقیده اولموشدور.

بدیخت ملیونچی یا خود رضا قلیخان فرنگی‌مآب اثری‌نین قهرمانی تبر-
یز منورلریندندیر. غربده تحصیل آلمیش اولان رضا قلیخان عصری نین
گوزوآچیق منوریدیر. او تحصیلدن وطنه قاییداندا مین بیر آرزو —
بسله‌یه‌یردی، مترقی فکر و آرزولاری وارایدی. وطن ایسه تام‌بیرجهالت
بوواسی ایدی و رضا قلیخان کیمی آدا ملاری بوغور، محو ائدیردی. بو
اثرده فاناتیزمین مدهش نتیجه‌لری آچیق اولاراق گوستریلمیشدیر.

عبدالله بیگ دیوان بیگی اوغلونون (۱۹۳۶-۱۸۸۳)- ((جان یا —
نقیسی)) اثری لیریک اسلوبوندا یازیلمیش سوگی رمانیدیر. احوالات،
۳۰ ایل چول لرده، داغلاردا سرگردان گزه‌ن بیر فلکزده درویشین —
دیلیندن سویله‌نیر. او، داغلاردا، طبیعتین قوینوندا گوروب سودیگی
اورادا جا ایتیردیگی گوزل رقیه‌نین ماجراسینی یانیقلی‌بیر دیللله
آنلاتیر. درویش‌عینی زماندا متفکر و اجتماعی‌بیر آدامدیر. او اوزو
نون و رقیه‌نین فاجعه‌سینی اجتماعی قورولوشدان گؤرور و رقیه‌یه‌بئله
دئییر: " رقیه، ائله‌فکر ائتمه‌کی باشقا یئرده آدا ملار ظلم‌و ذلتدن
غیری اؤزگه بیر شئی بیلیرلر...سیز بورادا آللهین قولتوغوندا،
داغلارین باشیندا هرکس اؤزونه شاه کیمی دولاندیغی حالدا شهرلرده
وارلیلیق، یوخسوللوق بیر-بیرینه دولاشاراق اهالی نین بیرحصه‌سینی
ائدیب سلطان، اوبیری حصه‌سینی قول، محتاج...بوندان ظلم‌تؤره‌یر.
بو سببه آدام- آدامی جاناوار اولوب یئیر."

بو اثرده هوگو رومانتیزمی نین خصوصیله روسو باخیشلاری نین
تاثیری آچیق گؤرونمکده‌دیر. بورادا اجتماعی محیط چرکابلی بیرعالم
کیمی، تمیز آدا ملارین قاتلی کیمی ترسیم اولونور. شهرمدنیتی و
اجتماعی رابطه‌لرپیسله‌نیر. بونلارا قارشی کند حیاتی، صاف‌طبیعته
ابتدائی اکینچیلیک و مالدارلیق دؤوری و سنتی مناسبتلر شیرین —
شیرین یاد اولونور. مؤلفین نظریننده رقیه بوتون بو گؤزل عالمین
تمثالیدیر. مدنی انسان بو پاک مخلوقو پوزور و اؤز پیس اخلاقیله
محو ائدیر. شهرلی احمدایله رقیه آراسیندا تصادفا یارانان محبت
انکسارا اوغرایبر. رقیه‌نی دلیجه‌سینه سئوه‌ن احمد مقصدینه نائل
اولاندان صونرا کؤچری حیات ایله تامین اولونور و شهره قایتماق
ایسته‌یبر. احمدین محبتی وطن سئوگیسی ایله ووروشماغا باشلایبر.

احمدی بی کئف گؤره‌ن رقیه " نه‌دیردردین " دئیه سینی نی سوروشور، احمد گیزله‌تمک ایسته‌ییر. " دردیم بؤیوکدور سن چکه‌بیلمزسن . سن ایله بیره اون اولسادا طاقتیم وار. بؤیله درد ایچون یارانمامیسان عزیزیم ا...

یوخ اؤزگه دردین اولسایدی ، دئیه‌ردین ، سن منی داها سئومیر سن دئییب اللریله اوزون اؤرتوب آغلادی ....رقیه ! دئدیم، وطنیم یادیما دوشوبدور. "

بو اثرده خصوصی عشق ایله وطن سئوگیسی آراسینداکی مبارزه‌نین شرحی گؤزل و صمیمی بیر شکلده وئریلمیشدیر. اثرده باشدان ـ باشا بیر یانقی، بیر آتش و اوره‌ک چیرپینتی سی حس اولونور. اثر کند حیاتینی ایده‌آلیزه ائده‌ن لیریک بیر اثردیر. کاپیتالیست علاقه‌لریندن واهمه‌یه دوشه‌ره‌ک ، شهرین انسانلارا فلاکت گتیردیگینی ظن ائدن انکسار خیالا اوغرامیش منورلرین گؤروش و میل لرینی عکس ائدیر.

ابراهیم موسی بیگین " نفت و ملیونلار سلطنتینده " آدلی اثرینده بورژووا (شهر) آقالیغی نین تؤره‌تدیگی اجتماعی فلاکت لرترسیم ائدیلمیشدیر. کاسیب بیرکیشی نین اوغلو جلیل آقاتورپاقدان چیخان نفت چشمه‌سی نتیجه‌سینده وارلانیر و ملیونر اولور. بوندان صونرا اهل کئف یولداشلارلا دولاشیر، وقتینی کئفه ، ایچگی (مشروب) مجلسلرینده گئچیریرو عائله‌سینی اونودور. اونون نامرد دوستلاری فرصتدن استفاده ائده‌رک آروادینی اله گئچیرمک ایسته‌ییرلر لکن آرواد صداقتلی بیر آذری قیزی اولدوغوندان بوتون محرومیتلره قاتلاناراق ناموسونو قورویور و اونلاری رسوای ائدیر. وارلانماقدان اؤزونو ایتیره‌ن باکی نفت ملیونرلری نین چرکین سیماسی بو اثرده گؤزلجه‌ترسیم ائدیلمیشدیر

ابراهیم بیگین بوندان باشقا بیر صیرا ره‌آلیست اخلاقی تربیه‌وی حکایه‌لری واردیر (جهالت فدائیلری ، خوشبخت لر و سایره)

بو اثرلرده معیشت ، عائله ، کند وشهرده باش وئرن تضادلار دان بحث ائدیلمیشدیر. معیشته و عائله‌یه گیره‌ن یئنی مناسبتلر ره‌آلیست لرین اسلوبوندا معین دگیشیکلیک لریاراتمیشدیر. بو اثرلرده یالنیز تنقید دگیل، عینی زاماندا آییلماغا بیرچاغیریش داواردیر. بوحکایه لرده بیرینجی دفعه اولاراق بورژووا شهری نین چرکین صحنه‌لری و پیس آداملاری تنقید ائدیلمیشدیر.

نریمان نریمانوف ـ (۱۹۲۵ ـ ۱۸۷۰) ـ دکتر نریمان نریمانوف بؤیوک دولت خادمی اولماقلا برابر بیر یازیچی کیمی م. ف. آخوندوف مکتبی نین ایلک دوامچیلاریندان اولموش و رهآلیست آذری ادبیاتی ـ نین انکشافیندا و زنگینلشمه سینده مهم رول اوینامیشدیر. ارتجاع، فاتالیزم و شرقده کی استبدادی تنقید، خلق لر آراسی دوستلوغوترویج و ملی آزادلیق فکیرلرینی ترنم ائتمک اونون بدیعی اثرلری نین اساسی مضمونونو تشکیل ائدیر. او، ۱۸۷۰ ده تفلیسده یوخسول بیر عائلهده آنادان اولموشدور. کیچیک یاشدان تحصیله ماراق گؤسترمیش، اولا او اوخوما یازماغی قارداشی و عموسیندن اؤگرهنمیش صونرا ۱۲ یاشیندا یکن قوری شهریندهکی زاقافقازیا معلملر سیمیناریاسینا داخل اولموش و بورادا آذری، روس و اوروپا ادبیاتیله آشنا اولموشدور ۱۸۹۰ دا مکتبی قورتاراندان صونرا کند معلمی اولور و کندلی لرین آغیر حیاتی ایله یاخیندان تانیش اولور و اونلارا معارفی تبلیغ ائدیر.

بیر ایل صونرا باکویا کؤچور و اورادا گیمنازیادا معلم و مربی وظیفهسینده چالیشیر. ۱۸۹۴ ده قاباقجیل منورلرین کؤمکیله خلق قرائتخاناسینی آچیر و عینی زاماندا درسلیکلر ترتیب ائدیر و مقالهلر یازیر. آذری تورکجهسینین گرامری، روسلار ایچون تورکجه تورکلر ایچون روس دیلی درسلیکلرینی تالیف ائدیر. ۱۸۹۴ ده نادانلیق نمایشنامهسینی ۱۸۹۵ ده دیلین بلاسی و یا خود شمعدان بیگ کمدیاسینی، ۱۸۹۶ ده مشهور بهادر وصونا رومانینین بیرینجی قسمینی و ۱۸۹۹ دا نادرشاه فاجعهسینی نشر ائدیر وعینی زاماندا گوگولون مشهور مفتش کومدیاسینی تورکجهیه ترجمه ائدیر. نریمان نریمانوف عینی حالدا آکتور دستهلریلهده مناسبت قورور و اونلارلا برابر نمایش وئرمک ایچون اطرافا گئدیر و اونلارا رهبرلیک ائتمیشدیر. ۱۹۰۲ ده اودسا طب فاکولتهسینه داخل اولور و بورادا طب تحصیلیله یاناشی انقلابی حرکتلره اشتراک ائدیر و ۱۹۰۵ ده فاکولتهنین موقت تعطیلیندن فایدالاناراق باکویا گلیر و اورادا انقلابیادبی حرکاتا اشتراک ائدیر و عظیمبگ و س.م. اقندیوف کیمی انقلابچیلارلا همت پارتیسینه داخل اولور. ۱۹۰۸ ده طب فاکولتهسینی بیتیریب باکویا گلیر و شهر خستهخانهسینده چالیشماغا باشلیر. باکیدا ایران فعلهلریله علاقهدار اولور و اونلارین آراسیندا انقلابیایشچیلار پارتیسی نهایت ایران سوسیالدموکرات کمیتهسینین رهبرلریندن بیری اولور.

۱۹۰۹ دا تفلیسه گئدیر و اورادا انقلابی تبلیغات استونده حبسنه آلینیر. یدی آی حبسده قالدیقدان صونرا ایکی ایل ایچون هشترخانا سورگون ائدیلیر. هشترخاندا فعالیتینه ادامه وئریر و یرلی زحمتکش لر طرفیندن دوما یا عضو سئچیلیر. ۱۹۱۳ ده باکویا قایدیر و شهر-خسته‌خانه‌سینده حکیم‌لیک ائدیر و عینی زاماندا ادبی فعالیتینه — دوام ائدیر. ۱۹۱۷ ده بولشویک همت تشکیلاتینا رهبرلیک ائدیر وهمت فرتی‌نین باش رداکتورو اولور. ۱۹۱۹ دا مسکوایا چاغریلیر و لنین طرفیندن خلق خارجی ایشلر کمیسارلیغی‌نین شرق شعبه‌سی مدیری تعیین ایدیلیر.

آذربایجاندا سوویت حاکمیتی‌نین غلبه‌سی گونوندن اعتبارا نریمانوف آذربایجان انقلاب کمیته‌سی‌نین صدری، صونرا ایسه آذربایجان س.س.ر. خلق کمیسارلاری شوراسی‌نین صدری اولور. زاقافقازیا فدراسیونی تشکیل ائدیلندن صونرا نریمانوف زاقافقازیا اتفاق شوراسی نین صدری، صونرادا سوویت سوسیالیست جمهورلاری اتفاقی مرکزی — اجرائیه کمیته‌سی‌نین صدرلریندن بیری وظیفه‌سینه سئچیلیر و بو — وظیفه‌ده ایکن ۱۹۲۵ ده وفات ائدیر. نریمانوف مسکوادا قیزیل میدانda اونا یکی بؤیوکلر آراسیندا دفن ائدیلمیشدیر.

ادبی اثرلرینه گلینجه: ایلک اثری اولان نادانلیق درامیندا-کندین دهشتلی منظره‌لری و معلمین چکدیگی اضطرابلار تصویرا ولونمو-شدور. درامین قهرمانی معلم محمد آقا هر ایشده ترقیه چالیشیر و کندلیلره یول گؤسته‌ریر. اونا کمک ائدن گنج عمر سوادلی، خیرخواه و فداکار اولدوغو حالده هامی اوندان قاچیر حتی قارداشی‌دا اونا دشمن کسیلیر. عمر فاناتیکلر الینده فجیع بیر شکلده هلاک اولارکن دئییر: منی ....نادانلیق ....عواملیق ....بی‌معرفتلیک گوللهلهدی آه، نادانلیق. بو پی‌یس‌ده معارفایله جهالت، ترقی‌ایله، ارتجاع و ینی‌لیکله کهنه‌لیک اوزاوزه گلمیشدیر.

دیلین بلاسی و یا خود شمعدان‌بیگ ۱۸۹۵ ده یازیلمیش ادبین ایلک و صون کمدیاسی‌دیر. بورادا دئوشئره اولموش بورژوا ملکدار گنجین اخلاق پوزغونلوغو، پول و شهرت احترامی و معنوی بوشلوغو و خیانتی افشاء اولونور.

یوسف ایله خدیجه صاف و تمیز بیر محبتله بیربیرینی سویرلر،

آنجاق شمعدان بیگ بو محبتی پوزماق و خدیجه‌نی یوسفین الیندن — آلماق ایسته‌یبر و بونون ایچون هر بیر آلچاقلیغا آل آتیر، مجلس‌لرده بؤیوکلرله ارتباطیندان، ثروتیندن و موقعدن دم ووروروو — اؤزونه ان یاخین دوست سایدیغی و چؤره‌گینی یئدیگی و ائوینده یاشادیغی یوسفه خیانت ائدیر. نهایت بو حرکتلری نتیجه‌سینده عمومون نفرت و کنایه‌لرینه هدف اولور و بالاخره اؤزونو اولدورور.

ادیب بو اثرده (نه تؤکرسن آشینا، او چیخار قاشیغینا) مثلینی مضاقینی وئرمیش و چرکین عمللرین مطلق چرکین بیر عاقبتله نتیجه لنه‌جگینی گوسترمیشدیر.

نریمانوف نمایشنامه‌لرینین ان کاملی نادرشاه (۱۸۹۹) فاجعه سیدیر. بو اثر آذربایجان ادبیاتیندا تاریخی درامین ایلک نمونه سیدیر.

تاریخی حادثه‌لری معاصر وظیفه‌لر نقطه نظریندن معنالاندیرماق سانسور شرایطنده معاصر مطلبلره تاریخ دونی گیدیرمک آخوندوفون ادیبلره گؤستردیگی یولدیر. نریمانوف دا بو اسلوبدا نادرشاهین حیات و مبارزه‌سینه مراجعت ائتمیشدیر. نادرشاه خلق ایچرسیندن گلن و قهرمانلیقلاریله شهرت قازانان تاریخی بیر شخصیتدیر. بئله بیر آدامین شاهلیق مرتبه‌سینه یوکسلمه‌سی ایران شاهنشاهلیک عنعنه‌سینه قارشیدیر. نادرشاه قدرتی الده آلدیقدان صونرا اطلاعات پلانلارینی وزیرینه بئله بیان ائدیر: ((گرکدیر انجیل بیزیم دیله ترجمه اولونا. هر پادشاها لازم گلیر غیر طایفنین دینینی بیلسین تا انکی غیر طایفا ایله دینینه موافق رفتار اولسون. گرکدیر ملالارین اختیارینی آز التماق. دولته دایر قانونلاری بیلمره روحانیلردن آلماق گرکدیر. گرکدیر منیم پادشاهلیغیمدا فقیر و سفیل تاپیلمایا .... خلاصه بو منوال باشیمدا چوخ فکرلر وار .... امیدوارم کی بونلارین هامیسی دوزه‌له.))

بو سؤزلر یایلدیقدان صونرا آنتریکا و فتنه‌لر باشلانیرشاها اؤز اوغلونو دشمن قلمه وئریرلر، اودا اؤز اوغلونون گؤزونو چیخارتدیریر صونرادا پشیمانچیلیقدان اضطراب چکیب، ایلان کیمی قیوریلیر و بیر ظالم پادشاه اولور.

بو اثرده قدرتین نه قدر انسانین خلق و کاراکترینده مؤثر

اولدوغو و مطلقیتین مطلقا فساد و ظلمه چوریلمه‌سی بدیع بیرشکلده گؤستریلمیشدیر. نادرشاه، شاه اولمامیش صفوی شاهینین، اطرافیندا کی‌لر طرفیندن محاصره ائدیلمه‌سپنی و خلقدن آیری دوشوب اونلارین دردلرینی و ایستکلرینی بیله‌مدیگینی تنقید ائدیر لکن اؤزوده پادشاه اولوب قدرتی اله آلدیقدان صونرا همان عاقبته دچار اولور و خلقدن گلمیش بیر قهرمان خلقین دشمنی اولان بیر پادشاه اولور. ۱۹۰۵ انقلابینا قدر بو اثرین تماشایا قویولماسی قدغن ایدی‌اوندان صونرا هر ایکی آذربایجان صحنه‌لرینده دقعه‌لر اوینانمیش و چوخ رغبت گؤرموشدور.

بهادر و صونا رومانی (۱۹۰۸-۱۸۹۶) آذربایجاندا رومان نویسلیگین اپلک نمونه‌لریندندیر. اثر محبت موضوعوندا یازیلمیشدیر.بهادر بیر مسلمان طلبه‌سی و مترقی فکر صاحبی بیر گنجدیر.صونا بیر ارمنی قیزیدیر. بو ایکی گنج بیر قلبله بیر بیرینی سئویرلر لکن معنوی زنگینلیکه، عقل و کمال و عقیده‌جه چوخ یاخین اولان بوگنجلرین حیاتی و وضعیتی چوق فرقلی و ضدیتلیدیر، آرزولاری بؤیوک فقط امکانلاری محدود دور. دوشدوگلری فاناتیزم بندلری اونلاری بوغور و مغلوب ائدیر. آنجاق اونلار معنوی قدرتلرینی ساخلایبیرلار و اؤز فاجعه‌لریله ظلم و عداوت دنیاسینا درین نفرت اویادیرلار.

نریمانوفون ماراقلی اثرلریندن بیری‌ده (پیر) حکایه‌سی‌دیر. بو اثرده آنا گلبادام اولجه فاناتیزم و موهوماتین اسیریدیرلکن یواش یواش انکشاف ائدیر و اثرین آخیرینداا معلول و شکستبالاسینی پیرین رطوبتلی دؤشمه‌سینه بوراخاندا اونون وجودی لرزیه گلیر و بئله دئییر: هیچ کس بیلمه‌سه گلبادام یاخشی بیلیرکی بو پیر بیر فیریلداقچی‌دیر. من نفرت ائتدیگیم یئردن بالاما نجات گؤزله میرم بالامی منه وئرینیز، وئرینیز بالامی.

گلبادامین زیارتگاه‌داکی عصیانکار چیخیشی هامینی حیرته‌دوشورور. داخلی، معنوی بیر انکشاف یولیله اؤگره‌نن و ده‌گیشن گلبادام ره‌آلیست آذربایجان ادبیاتیندا کی قادین صورتلری سلسله‌سینده مهم یر توتور و اونون دالینجا پاسلی زنجیرلری قیران و چادرانی آتان عصیانکار گلباهارلار، پریجهانلار و سئویللر گلیر.

۱۹۱۵ده آچیق سؤز [1] غزتینده ادیبین بیر کندین سرگذشتی —

حکایه‌سی تفرقه شکلنده نشر ائدیلدی. بو حکایه‌ده ملکدار لارلا کند-
لیلرین تنبللیگی و عوامليغي تنقيد ائدیلمیشدیر. نریمانوف
جماعتین معارف کسب ائتمه‌سینده تئاترا بؤیوک اهمیت وئریر و ...
دئییردیکی تئاتر مسلمان تاماشاچی‌سی‌نین عقلینه غذا و روحونا لذت
وئرمه‌لیدیر. تئاتر بؤیوکلر ایچون مکتبه‌یر، اوناگؤره ادبیات و
تئاترین وظیفه‌سی اگله‌ندیرمک دگیل، کوتله‌لری تربیه اتمکدیر. او
ادبیاتی ضروری اجتماعی مسئله‌لرله مشغول اولان بیر ایده‌ئولوژی
تبلیغات واسطه‌سی حساب ائدیردی. اثرلرینده اجتماعی مسئله‌لری او-
رتایا قویور و خلقین ملی غرور و منلیک حسلرینی اویاتماق وحرکته
گتیرمک ایسته‌ییر و اؤز حقلری و حیثیتی اوغروندا مبارزه‌یه .....
چاغیریردی.

نریمانوف عموما ادبیاتین انکشافینا کؤمک ائتدیگی کیمی
آیری آیری یازیچیلارین دورومو و انکشافیله‌ده مشغول اولموشدور. ج.
محمد قلیزاده‌نین تبریزدن قایيديب ملانصرالدین ژورنالی‌نین نشرینی
دوام ائتدیرمه‌سی، فه‌کؤچرلی‌نین اثرلری‌نین نشری و انقلابین ایللرینده بیر صیرا یازیچیلارین یارادیجیلیق فعالیتینه قایتماسی
ایشینده نریمانوفون بؤیوک کؤمکی اولموشدور.

منابع و مراجع:

۱- xx عصر آذربایجان ادبیاتی. میر جلال. فه ج. حسین اوف،
معارف نشریاتی، باکی ۱۹۶۹
۲- اسلام آنسیکلوپدیسی جلد ۲- پرفسور فواد کوپرولو.
استانبول.

نشئه‌نین قصیده‌سی

" وارلیق " ین ۶ نجی صایی ۱۶ صحیفه‌سیندا دوکتور جوادهیئت ین " آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش " آدلی تدقیقاتی نین ۴ – نجی حصه‌سینده ، نشئهٔ تبریزی حقینده بئله بیر قیدوار:" صفوی‌لرین صون دورینده یئتیشمیش و نادرشاه دؤورونون ان مشهور شاعریدیر ۵۵ – ۱۱۵۳ ایللرینده نادرشاه نجف‌ده حضرت‌علی (ع) حرمینین گنبدینی تعمیر و تزیین ائتدیگی وقت نشئهٔ تبریزی بونا تورکجه تاریخ سؤیله‌میشدیر. بو شعر نجفده حضرت‌علی نین حرمی نین بؤیوک قاپیسی اوستونده یازیلمیشدیر. ایگیرمی سکیز بیت‌دن عبارت اولان بو قصیده‌دن بورادا بئش بیتی نقل ائدیلیر." همان صحیفه نین آلتیندا بو سطرلر یازیلیدیر : " بو شعر آقای تیمور پیرهاشمیدن آلینمشدیر عزیز اوخوجولاریمیزدان خواهش ائدیریک بو قصیده نین هامیسنی اله گتیرسه‌لر بیر نسخه بیزه گؤنده‌رسینلر."

بو دعوت اوزره عالم دوستوموز پروفسور تورخان گنجه‌ای(لوندون اونیورسیته‌سیندن) قصیده‌نین تمام متنینی بیزه گؤنده‌رمیشدیر.

قصیده‌نی عینا نقل ائدیریک :

تاریخ مطلا ساختن روضهٔ متبرکه غرویه که حسب‌الامرالاعلی بزبان ترکی گفته شد

شه جم حشمت دارا درایته‌نادر دوران
که تخت دولت جمشیده وارثدورجهان اوزره
بدخشان لعل و عمان اینجوسین وثرمیش خراجنده
گونش تک حکمی نافذ متصل دریاوکان اوزره
چکیلمز کهکشانین یایی تک نقاش اگر چکسون
مثال قوت بازوی اقبالین کمان اوزره
بلند اقبال اولان اعدالرین هم سربلند ایلر
مکرر ائیلمیش دشمنلرون باشین سنان اوزره
عیار خالص اخلاصین ائدوبدور گون کیمی روشن
قضا جریان ائدوب فرمان کمان عزوشان اوزره
که‌لازمدور علی نین روضهٔ پاکین طلا ائتمک
منوردور مقام مهر دایم آسمان اوزره

زهی نام همایون کیم یازاندا کاتب قدرت
گره‌ک طغرای بسم‌اله چکسونلر نشان اوزره
او کوکب کیم که افلاک جلالت ایچره انوارین
سالوب چرخ چهارم تن زمینا وزره زمانا وزرْ
اولور مرآت دینین صیقلی دولت بو اوزدندور
قضا تخت خلافت رسمین ائتمیشدورجهانا وزرْ
وجود تخت ایچون علت گره‌ک ناچار چارا ولسون
مؤخر علت غائی اولور ظاهر عیان اوزره
سن اول کامل بها در گرامی سن که حقنده
دئمیش هر جوهر پرقیمت ناقص‌کمان اوزره
شهابی اختیارم مدح شاهنشاه دوورانه
بویوزدندور مکرر ایله‌رم‌جاری زبانا وزره
دلیل شوکتی بسدور همین نام همایونی
معانی لفظ دن ظاهر اولوب لوح‌بیانا وزره
دگیلدور کهکشان تسخیرا یچون عزم‌ایلیوب گویا
کمند همت والاسین آلمیش آسمان اوزره
ائدوب ایجاد ایچون صانع بوشاهنشاه‌دورانین
حصول مقصدین فرماننه توام جهان اوزره
رضا وفردی اونا سلطان روم اسکندر ثانی
که واجبدور دعای دولتی اسلامیان اوزره
زهی شوکت که گر کفارایلن عزم‌ایلسون رزمه
چکرلر منت شمشیرینی‌باش اوسته‌جان اوزره
صلاح دولتینی ایستیه‌ن بغداد والیسی
چالوب اثمام ایچون سعی‌ایله‌دامانین‌میان اوزره
او صاحب‌جاه کیم ذکرا ئتسه‌لرنام گرامی سین
ائدرلر احمد اسما ایلی جاری نشان اوزره
بو خیرامرین مهیا اولدی چون اسباب اتمامی
رضای پادشاه تاج بخش‌کامران اوزره
زر نابین عیارین اقتدی اوزاخلاصی تک شاهه
میسر نقد جان ایلن معادل امتحان اوزره

ملایک اولدیلر همدست استادان چابک دست
طلادن آسمان ایجاد اولوندی آسمان اوزره
ضریح اوزره منور گنبد خورشید خاصیت
سانورسان قبهٔ یاقوت احمردورجنانا وزره
گویول پرواز ائدوب بیرطوق زرینین خیالا یلر
که آچمیش بال طاووس بهشتی آشیان اوزره
مؤذن بلبل تسبیح خوان و صحن گلشندور
قیزیل گول دسته‌سی گلدسته‌لربا غجنانا وزره
تمنای سلاطین دور یوزین سورتمک بو درگاهه
زهی رفعت که ایسته رصدردوشسون آستانا وزره
دئیرکن عقل ظاهربین منه شول قبه‌دور گویا
که اولموشدورطلای نابله زرین جهان اوزره
جوابم " نشئه " اولدی مصرع تاریخ اتمامه
ادب بیل مهر ساکن دور مطاف انس وجانا وزره

(۱۱۵۶)

==========

بورادا چوق مهم بیرنقطه‌نی ایضاح ائتمکده فایدا وار. پروفسور تورخان گنجه‌ای نین اوتوزا یاخین تدقیقیندن بیرپیس‌ده" کلات نادری ده تورکجه کتابه " دیر* اورادا بو کتابه حقینده یازدیغی مقدمه‌ده پروفسور گنجه‌ای نادرین شخصیتی باره‌ده از جمله بئله دئیر:
" افشار قبیله‌سی نین قیرخلی شاخه‌سیندن اولان نادرشاه، اولا صفوی لرین قوللوغوندا و صونرالار مستقل بیر حکمدارکیمی ایران تورپاق - لاری نین بوتونلوگو ایچون الیندن گلنی ائله‌دی. نادرین اوز ائتینک منشائی نه کاملا مدرک و اوز آنا دیلی تورکجه‌یه اوره‌کدن یاغلی اولدوغی گؤزه چارپیر **

نادر ایرانین بیرلیک و بوتونلوگی ایچون چالیشدی و بوملکت ده یاشایان خلقلرین از جمله اؤز خلقی نین دیل ـ ادبی و فرهنگی وارلیغینی رسما تانیتدی و بو ایشی مملکتیمیزین بیرلیک وبوتون ـ لوگی ایچون لازم گوردی.

بو درایت و آنلاییش اونون شعورلی بیر ایران دولت آدامی اولدوغونی بیر داها گؤسته رمکده دیر .

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

آمان آیریلیق

استاد شهریار

بیزی یاندیریر یامان آیریلیق
بو داریخدیران دومان آیریلیق
باشا ساوریلان سامان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

پیر گؤزدن آچار ، بیرگؤزدن یومار
آرازی سرین گؤردیکده اومار
خزری درین گؤردیکده جومار
غم دریاسینا جومان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

آرازیم وورسون باش داشدان داشا
گؤز یاشی گره‌ک باشلاردان آشا
نشجه یاد اولسون قارداش قارداشا
نه دین قانیر نه ایمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

دئدیم آیریلیق قیسنا ما منی
سنی گؤرمیشم اللر دشمنی
یوزمین کرتده سینا یام سنی
همان آیریلیق همان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

گؤگلرین گونین ، آیین گیزلدیر
اولدوز آخدیریر، سایین گیزلدیر
اوخنی آتیر، یاییـــن گیزلدیر
قدیمی افدن کمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

سن اونوتساندا سلیمـــان منـــی
اونوتمیاجاق شهـــریار سنـــی
یاز گلهر بولبول قاپسار چمنـــی
ایندلیک سئوسین زمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

آیریلیق گلـه بیر کرم قیـــــلا
بیر نئچه گونده بیزدن آیریـــلا
غم ده بیر بیز تک سولا ساوریـــلا
هانی بیر بئله گمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

آمان سیز گؤزین یومان آیریلیق
جان جیزلیغیندان اومان آیریلیق
قانلا یازیلمیش رومـــان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** ***

تبریز ـ آبان / ۱۳۴۹ شهریار

نقطه اشاره‌لری

اروپالیلار اؤز دیللری ایچون بیر سیرا اشاره‌لر و علامتلر دوزلتمیشلر کی، جمله لرین معنا و مفهومینی آیندینلاشدیرماق و سؤزلرین مختلف بؤلگولرین گؤسترمک ، سورغو و تعجب و بونون کیمی جمله‌لری بیر- بیریندن آییرماق ایچون بؤیوک نقشی واردیر .

بونقش اوقدر بو دیللرده اؤزی ایچون یئر آچیب کی ، اروپا دیللرینده یازی سیراسینا گئچیب ویازیدان آیریلماز بیرحال اؤزینه آلیبدیر .

صون اللی ایلدن بری بو علامت‌لر شرق دیللرینه‌ده نفوذ ائتمیش و تورکی ، فارسی وعربجه‌ده ایشلنمه‌گه باشلانیب دیر ، بوگون غربده اولدوغو کیمی شرقده ده یازی سیراسینا گئچیب و گئچمکده دیر .

اونا گؤره مجله‌میزین اوخوجولارینا قیسسا معلومات وئرمک ایچون نقطه اشاره‌لری و اونلارین ایشلندیگی یئرلر حقینده آشاغیداکی بحثی لازم گؤروریک .

۱- قلاب (،) - قلاب یا وئرگول یازیلاردا نقطه اشاره‌لری نین هاموسیندان آرتیق ایشله‌نیر و بیر (واو) تلفظی قدر سکوتی یئتیریر

قلابین یازیدا اساسلا یگی یئرلرین اهمیتلیسی بونلاردیر :

الف- بیر جمله . نئجه فاعلی آییرماق ایچون اونلارین آراسینا قویولور :

، لما ، پالوط ، شام آغاجی حال ایله

باشلادیلار بحثه بو منوال ایله (صابر)

ب- بیر جمله‌ده نئچه مبتدانی(مسندالیهی) آییرماق ایچون اونلارین آراسیندا قویولور :

آی ، اولدوز ، الکتریک چراغلاری شهرمیزی ایشیقلاندیریر .

پ- بیر جمله‌ده نئچه‌خبری(مسندی) آییرماق ایچون ایشله‌نیر :

علی اوخودو ، یازدی ، اوگرندی .

ث ـ بیر موصوفون مختلف صفت لری آراسیندا قویولور :
معلم صمیمی ، مهربان ، دوشونجه‌لی بیر انساندیر .
ویا :
شه جم حشمت ، دارا درایت ، نادر دوران ،
که تخت دولت جمشیده وارقدور ، جهان اوزره (نشئه)
ج ـ (نه) کلمه‌سی ایکی جمله‌نی نفی اقتدیگی حالدا اوندان صونرا قلاب قویولور :
نه ، علم اوخودون ، نه ، بیر صنعت اوگرندین .
چ ـ (هم) ایکی جمله‌نین بیر یئرده اثباتی ایچون ایشله‌نیرسه اوندان صونرا قلاب قویولور :
هم ، یئیرسن ، هم دانیشیرسان .
ح ـ (گاه)، (یا) ایکی ایشدن بیرین گؤستریرسه اونلاردان صونرا قلاب قویولور :
گاه ،سیخیر ، گاه ، سیلکه‌لیر یا بو منی ،
یا ، من اؤلدوررم بونو، یا ، بو منی .
خ ـ بیرجمله ده نئچه مخاطب اولسا آرالاریندا قلاب قویولوب صون مخاطب دن صونرا ندا علامتی قویولمالیدیر :
ندیر سن روزگاریم بؤیله می گئچسین گؤزه‌ل جانیم !
گؤزوم ، جانیم ، عزیزیم ، سئوگیلیم ، دولتلو سلطانیم !
(فضولی)
د ـ بیر کلمه ایکی یول بیرـ بیری نین آردیجا گلسه اونلاردان صونرا قلاب قویولور :
یوخ ، یوخ ، بو ایش اولا بیلمه‌ز .
۲ـ نقطه قلاب (:) یا نقطه وئرگول بیرـ بیری آردیجا گلیب معنالرـ بین تعقیب اتدن جمله‌لری آییرماق ایچون ایشله‌نیر :
عقلون وار : نه‌یون یوخدور ؛ عقلون یوخدور؛ نه‌یون وار ؟
۳ ـ ایکی نقطه (:) ـ شرح و توضیح وئریلن سؤزلرین قاباغیندا قویولور :

مسلم‌دیر ، بو سؤزده یوخدور انکار ،
کی آللهین ایکی یئرده ائوی وار :
بیریسی نین بناسی سنگ و گیلدیر ،
بیری نورآلهی آدی دل دیر . (محمدباقرخلخالی)

۴ ـ صووغو علامتی (؟) ـ صورغو معناسی اولان کلمه یا جمله‌لرین قارشیسیندا قویولور :

هارا ؟ نییه مکتبه گئتمدین ؟

ویا :

صو سفله‌لیگیندن آیریلار می ؟
اود یاندیرا بیلمیه بیلرمی ؟ (فضولی)

۵ ـ تعجب علامتی (!) ـ بوعلامت تعجب ، ندا ، امر ، تاسف ، حیرت ، دعا ، غم‌وشادلیق بیلدیرن جمله‌لرین قارشیسیندا قویولور :

تعجب : دیلونده طعن ائدیرسن بایزیده
ولیکن ایشلرون بنزه‌ر یزیده !
(خلخالی)

ندا و امر : وصال ایامی تک قاچما آماندور !
شب هجران کیمی بیرجه‌دایان ! دور !
(خلخالی)

تاسف : اوف ! بدبخت فلاکت یوخسول !
سنی یوخسوللوق ائدیب آواره !
(اخلاقی)

حیرت : صینیق سبه‌ده سو دوتماز قرارمی دورماز ،
شکسته کؤنلومه محوم کی قانیله دولودور !
(قوسی)

دعا : چوخ قورخورام کی گؤز توخونا ای گؤزه‌ل سنه ،
یارب کی تاپماسین گؤزه‌لیم‌هئچ گؤز ال سنه !
(خلخالی)

غم : دود آهیم دیر بولوتلار باشیم اوسته جمع اولوبه
هردم آغلار لار من بیچاره‌نین احوالینه !
(خلخالی)

شادلیق : سلام دوستوم ! سنی گؤردوم چوخ سئویندیم !

۶ ـ معترضه ( ) ـ یا پارانتئز، جمله‌ٔ معترضه بو علامتین ایچریسنده یازیلدیغی ایچون اونو معترضه آدلاندیریب‌لار. جمله‌ٔ معترضه اصلی بیر جمله‌نین آراسیندا گلن مستقل بیر جمله‌یه دئییلیرکی، اگر اونو حذف ائتسک اصلی جمله‌نین معناسی دگیشیلمه‌ز و هابئله بیر جمله ده آنلاشیمایان سؤزون معنا و توضیحی معترضه آراسیندا یازیلیر. مثال:

ارشاد روزنامه‌سی نین اطرافیندا توپلانانلار آراسیندا محمدامین رسولزاده، دکتر نریمان نریمانوف (صونرادان شوروی زمانیندا آذربایجان رئیس‌جمهوری اولموشدور)، عزیز حاجی بیگوف (مشهور کومپوزیتور) کیمی شخصیت‌لر وارایدی.

نقل اولوب: (آذربایجان ادبیاتینه‌بیر باخیش ـ د. هیئت)

۷ ـ دیرناق " " ـ دیرناق علامتی بویئرلرده ایشله‌نیر:

الف ـ باشقا آدامین سؤزی عینا نقل اولونارسا دیرناق آراسیندا یازیلیر:

نه یاخشی سؤز دئدی او آدی گلـــزار:
" مسلمانلار گونوم یوخدور، گونوم وار"
(خلخالی)

ب ـ عالملر، ادیبلر، روزنامه‌لر، کتابلار، کارخانه‌لر، جمعیت لر و مؤسسه‌لرین آدی دیرناق آراسیندا یازیلیر:

" سفیللر" کتابی فرانسیز شاعر ویازیچیسی " هوگو "نون اثریدیر.

پ ـ طنز و کنایه‌ایله دئیله‌ن سؤزلر دیرناق آراسیندا یازیلیر و عکس معنا وئریر:

هیتلر دنیایه " آزادلیق " هدیه ائتمه‌ک ایستیردی.

آزادلیق کلمه‌سی بوردا عکس معنادا ایشله‌نیب واسارت دئمکدیر

۸ ـ فارقه (ـ) ـ فارقه فرق قویان و آییران معناسینه‌دیر و بـــو یئرلرده ایشله‌نیر:

الف ـ دانیشان و مخاطبین سؤزلرین آییرماق ایچون ایشله‌نیر و دانیشانین سؤزونون اولینده قویولور:

ساقی گتیر ! ـ نه‌دن ؟ ـ او مئی خوشگواردن.

ـ مئی ؟ هانسی مئی؟ ـ او مئی کی یوخدور فرقی ناردن.
ساقی دولان ! دولانمیا ـ کیم ؟ ـ چرخ کچمـــــــدار .
دؤندرمه سال ! ـ کیمی ؟ ـ فلکی یو مـــــــداردن .
مطرب ! ـ سوزون بویور ! ـ سن اول آلله بیر دانیـــش .
ـ هانسی مقوله‌دن ؟ ـ دئگیله‌ن وصف یاردن .
(حکیم هئیدجی)

ب ـ سطر باشیندا یازیلان عنوانلار فارقه ایله مطلبدن آیریلیر :
وطن ـ دوغولوب ، یاشادیغیمیز ، آنا یوردا وطن دئییلیر .

۹ ـ رابطه (ـ) ـ رابطه یا (تیره) مربوط ائدن و باغـــلایان دئمکدیر و بو یئرلرده ایشله‌نیر :

الف ـ کلمه‌نین بیر تیکه‌سی سطرین آخریندا و قالانی او بیری سطرین باشیندا واقع اولسا ، کلمه‌نین آیری دوشمیش قسمتی رابطـــه ایله بیر ـ بیرینه باغلانیر وسطرین آخرینده‌کی قسمتدن صونرا قویولور .

ب ـ ایکی شهر و یا ایکی عدد آراسیندا اول و آخری گؤستریر :
تهران ـ تبریز دمیریولی، ۱۳۵۵ ـ ۱۳۵۰ (۱۳۵۰ دن ۱۳۵۵ کیمی)

پ ـ بیر ـ بیرینین آردیجا گلن عینی سؤزلرین آراسیندا قویولور :
بیر ـ بیر ، یاواش ـ یاواش
هابئله : وور ـ وور کی گتیرمه‌یه‌بیدیر آرپا ا
انسان دؤزه‌مز بو شارپا ـ شارپا ا
(صابر)

ت ـ معناجه بیر ـ بیریله مخالف اولان سؤزلر بیر ـ بیری نین دالیسیجا گلیرسه اونلارین آراسیندا رابطه قویولور :
گل ـ گئت ، تئز ـ گئج ، اوزاق ـ یاخین

ث ـ بیر ـ بیرین تعقیب ائدن وقت گؤسترن سؤزلرین آراسیندا رابطـــه قویولور :
شـــنبه ـ یکشـنبه ، ۶۰ ـ ۵۹ درس ایلی

ج ـ اؤز مهملیله بیرله‌شن سؤزلرین آراسیندا قویولور (مهمل اوکلمه ـ یه دئییلیر کی تک لیکده معناسی یوخدور اما اؤزینه مخصوص کلمه‌دن قاباق گلیب اونا تاکید معناسی وئریر :
یام ـ یاشیل ، کالا ـ کوتور ، بوم ـ بوش ، ساپ ـ ساری

چ ـ علمی بیر نظریه یا قانونی و یا تاریخی بیر حادثه‌نی بوتونلوکده آنلادان ایکی آدین آراسیندا قویولور:

گئی ـ لوسساق قانونی ، امینی ـ پیچ معاهده‌سی

۱۰ ـ انصراف نقطه‌لری (...)ـ انصرافیه و یا انصراف نقطه‌لری‌نین عمده ایشله‌نن یئرلری بونلاردیر :

الف ـ یازیلماسی گره‌ک اولمایان و یا اوستی اورتولی سؤزلرین یئرینه انصراف نقطه‌لری قویولور :

بوخسا دئییرسن کی ... یوخ ... بودا دوزدیر

شاعرین سوقاتی شعردیر ، سؤزدیر .

(آذر اوغلی)

ب ـ ایکی فعلون آراسیندا زمان گؤسترمک ایچون ایشله‌نیر :

او ، یئرینده‌ن قالخیب دوردی ... اطرافینه بیر نظر سالدی ... منه ساریدا بیر باخدی ... صونرا دوشونه‌ره‌ک قاپونی آچیب گئتدی .

۱۱ ـ نقطه (.) ـ جمله نین قورتارماغین گؤسترییر :

سارالا ـ سارالا یاشاماقدانسا ،

قیزارا ـ قیزارا اؤلمک یاخشیدیر .

صون

خلق شاعری ساهرین یارادیجیلیغینا بیر باخیش

حبیب ساهر آذربایجان ادبیاتیندا اؤزونه گورکملی یئر آچمیش شاعرلردن بیریدیر. اونون چاپدان چیخمیش "لیریک شعرلر"، "کوشن" و "سحر ایشیقلانیر" و فارس دیلینده دیوان ساهر کیمی منظوم اثرلری خلق آراسیندا یاییلمیشدیر. بوتون اثرلرینده او، وطنینه، اثلینه باغلی، انسانی دویغولاری پرورش ائدن، حقسیزلییه، ظلم-ستمه قارشی پورولمادان مبارزه ائتمیش، درین دوشونجه‌لی قورخماز-جسارتلی بیر صنعتیکاردیر. اونون یارادیجیلیغینین انکشاف یولاری چوخ مراقلیدیر.

"لئریک شعرلر" کتابینی مطالعه ائدیرکن، انسان آناتورپاغین طبیعت گوزللیکلرینه و ورعون، رومانتیق بیر شاعرله قارشیلاشیرسان... (البته، بو بدیعی، طبیعت تصویرلری ایله بزه‌نمیش شعرلر مجموعه‌سی اونون گنجلیک دورونون ادبی محصولیدیر.) بوردا ساهر ماهر بیر قواص کیمی، دنیزلرین درینلیکلرینه جومارماق، سوز اینجیلرینی توپلامیش، مهارتله خیال پریلرینین تئللرینه دوزموش، طبیعت گوزللیک لرینی وصفه چکمیشدیر. شعرلرینی اوخودوقجا، انسان اؤزونو ماهر بیر رسامین یارادیغی فسونکار تابلولارین قارشیسیندا حس ائدیر.

شاعرین یارادیجیلیق قدرتی آدامی حیران و مفتون ائدیر. آنجاق تماشادان دویوب معنا آختاریرکن، اوخوجو سرگردان قالیر. بوردا ایستر ایسته‌مز بیر سوال باش قالدیریر: دوغرودانda، "صنعت صنعت ایچوندور؟" یارادیلمیش هنری اثرلر فقط، تماشا ایچون یارادیلیر؟ منجه، یوخ! ... تصویر الونموش طبیعت گوزللیکلری: آخان سولارین لایلایا اوخشایان، اوره‌یه یاتان شیریلتیسی، اسن ملایم یئلین یاشیل زمیلری حرکته گتیرمه‌یی، آی ایشیغینین بولودلار دالداسیندان بویلا نارماق، دوروسولاردا منعکس اولونماغی، گلزارلیقلاردا، چمنلرده عطر ساچان گللرین عشقی ایله جه‌جه و وران بلبللرین آوازی، داغلار، دره‌لر، یاشیل اورمانلار و الا... بونلار هامیسی اؤزلویونده بیر شعر دگیلمی؟ انسان تماشا ائتمکدن دویمور. بونونلا کفایتلنمک اولارمی؟ البته یوخ! یارادیلمیش هر بیر اینجه صنعت اثرینده معنا اولمالیدیر. یازیچی، شاعر، و یا خود بیر نقاش اؤز نجیب دویغولا-

رینی، ایده‌آلارینی یا راتدیغی اثرینده منعکس ائتمه‌لیدیر. اثـــرده ایشله‌نن استعاره‌لر، اوبرازلار، سمبوللار، طبیعت تصویرلری، وئریل‌میش فکرین قوتلنمه‌سی ایچون استفاده اولونمالیدیر. بویله‌ اولدوقدا، اینجه صنعت اثری اؤز دگرینی، ارزشینی یوخاری قالدیرار... اؤخوجونو مراقلاندیرار. او خود وقجا هیجانا گتیره‌ر. اونو سیلکه‌له‌یب، دنیا گوروشونو آیشیقلاندیرار. متاسفانه، شاعرین رومانتیق شعرلرینده فقط بدیعی تصویرلره و خیالاتا راست گلیریک.

شعرلریندن بیر نچه مثال:

خیال رنگین بیر پرده‌دیر، گوزل بیر جهانین،
اسرارآمیز گوزللیگی، او پرده‌ده چیچک آچار.
بیر افقدیر فیروزه رنگ، بزه‌نمیشدیر شفقلره
ماوی، درین آسماندیر، اوندان دوغان ماهتابلار.
(چول یوللاریندا)

و یا خود:

گون باتارکن قیزیللانان چایلاردا،
گل آچاردی یازین گؤزل آخشامی.
اوزادا ردی منه، شعرین پریسی،
شراب ایله دولو، آلتون بیر جامی.

من مستایکن، تارلالاردان[1] دویاردیم:
بوجکلرین[2] عاشقانه تغمه‌سین.....
ائشیدردیم همده، یاشیل دره‌دن،
مئشه‌لردن آخیب گئده‌ن سو سسین.
("شعر پریسی")

قارانلیقلار چؤکرجؤکمز، کؤلگه‌له‌نن دنیا میزدا،
بیر زبرجد اولدوز دوغار، افقلرین پرده‌سینده.
گوندوزلری دویولمادان، باشقا آهنگ ائشیدیلیر،
تارلالاردا گیزلی قالان، بوجکلرین شن سه‌سینده،
یوللار خلوت اولان زمان، داغلارداشلار پرده‌له‌نیر.
او، زبرجد گوزل اولدوز، یاواش‌یاواش سونا نیر.

۱- مزرعه ۲- حشرات

همین شعرین باشقا بیر یئرینده :

ای زبرجد اولدوز! اگر سن بیر باشقا عالملرین
سحرینده پاریلدایان یاشیل رنگلی گونشی سن،
منده توزلو پوللار اوسته، سونوک مهتاب ایشیغیام!
سؤنوب، تباه اولماقلیغا، آماده‌یز هم سن، هم من..
سن سؤنرکن گؤزل اولدوز! گئجه‌لرین نفسیله،
منده سولوب، گئده جگم یارادانین هوسیله.

بو مثاللاردان، رومانتیک شاعریمیزین درین تخیل و یارادیجی‌لیق قدرتی ایله یاناشی، خیال دنیزلرینده الـقول آتدیغینی، یاس و امیدسیزلیک بوتون وارلیغینا حاکم اولدوغونو گوروروک.

لکن ساهر او، انتهاسیز، قارانلیق، خیال عالمینده قالمیر. کوشن کتابینین اولینده، نثر شکلینده یازدیغی ترجمه حالیندا: .. "ایکی یول آراسیندا قالدیم:" بیر طرفده تصوفون رمزلی قارانلیق دنیاسی، بیر طرفده ایسه، گونشله پارلایان ره‌آل عالم گوردوم. .... آتیمی ایشیغا سوردوم. ماهنی سویله‌دیم. یازدیم‌یوزدوم. یادلارمنی داندیلار. ائللر منی آندیلار، القیشلادیلار... من یولومو تاپمیشام. ایشیق عالم اوردادیر. شن گونلر، آزاد ائللر اوردادیر. دنیا بئله اولمالیدیر! " دئیه، شاعر اؤز دوغرویولونو تاپیر. بو پارچادان گؤرولدویو کیمی، او، ظلمت‌توزونو اوره‌ک آیناسیندان سیلیب تمیز له‌مگه، ره‌آل عالمه قایتماق ایسته‌یر.

۱۳۲۴ نجی ایلده وجوده‌گلن آذر انقلابی شاعری بوسوتون گیشیر. او، گ. ص. آ[illegible] یازدیغی "لئریک شاعر" عنوانلی اثرینده :

اسا[illegible] یوللار[illegible]ندا
سئیر ا[illegible]ردی آیاق بالین.
کند ائوینه باش وورمازدی،
بیلمزایدی خلقین حالین.
دنیا اونا گؤرونردی
داغ یولوندا، آخشام چاغی،
سایه‌لرتک سورونردی.

.....

غزل یا زیب گؤزللردن،
پریلردن بحث ائدردی.
اولدوزلارلا دردلهشره کهم
بیلمزیدی، ندیر دردی؟

دقیقه جسارت و تاسفایله اوز کئچمیشینی خاطرلاماقلا، همان شعرین باشقا یئرینده:

آذر آیی قونوب یوردا،
قزیل گونش دوغدوسحر.
قوراتولوشدان، آزادلیقدان
صبایئلی وئردی خبر.

.....

شاعر قوشدو گونه ساری،
اوددا گؤروب خلقی، یاندی.
او گونه دهک گؤرمدگی،
بیر چوخ شئیلر گؤروب قاندی.

دئمکله، اوجسوز- بوجاقسیز خیال دنیاسیندا قوودوغو آتیندان آشاغی دوشدویونو، دوغما خلقینه- ائلینه قووشوب حیاتداکی تضادلار- وارلیلار ایله یوخسوللار آراسیندا حکم سورن عدالتسیزلیکلر و آجیناجاق حاللار شاعرین حساس قلبینی سیخیر. قلمی الینه آلاراق:

اوچوب رنگین قیزیم! سهسین کاللاشیبه
کولگهلهسیب گؤزل، آلا گؤزلرین.
چیخ گونشه، قارانلیقدیر کارخانا،
اوزاقلاردان اشیتمیرهم سؤزلرین.

.....

یهتر قیزیم! توخودوغون خالچالار،
آینابند سالونلاری سوسلدین.
امکلرین، ایشجهسولغون اللرین،
بیر چوخ زنگین آغالاری بسلهدی.

.....

نازیک ، ایپک خالچالارین گل آچدی،
اوطاغیندا هر گلینین، هر بگین .
بزه‌دینسه مجلسلریده گؤروم،
زوالللی قیز! بو دنیادا وارنه‌ین ؟

.....

نه وقته‌تک آج قارینلا ایشله‌یب ،
یورغون اللر صرف ائده‌جک مین امک؟
(بیر توخوجوقیز)

یوخ، ساهر داها اساطیری، خیال دنیاسیندا گزمیر. او، اؤز امگیله حیاتی بسله‌یین، بزه‌ین، اؤزو آچ- چیلاق قالان، تمام بشری حقوقدان محروم اولان الی قابارلیلار دنیاسیندادیر. قان سورانلارلا- محروملاری اؤزاؤزه قویور.

ملکدارلیق اصولینین یاراتدیغی دوزولمز، آغیر حیاتی، آرباـ بلارین آزغینلیغینی، کندلیلرین بدبختلیک و فلاکت ایچریسینده یاشا دیقلارینی ساده و بدیعی بویالارلا قلمه گتیریر.

اونلار اؤلکه‌نی گوللندیره‌ن — بیر یئین زحمتکش انسانلار
اونلارین یئمگی بیر چوره‌ک — ایچدیکلری ایرین‌دیر ،قاندیر!

.....

اونلار اربابلارین قوللاری ، — اونلار خانین سود لوابنگی،
اونلار دشمانیدیر اربابلارین — انسالیغین، گؤز بـه‌گی.

.....

همین شعرین باشقا بیر یئرینده :

فئودالللار حکم سورمرسلر، — عصرلردن بری بو یئرده .
خلقین امینی ایدانلار، — اولموشلار اونلارا سر کرده!

.....

اوغلانلار قول،قیزلارکنیزدیر — ایشچی ذلیل،ارباب عزیزدیر.
زنگینه ایشیق سالیرشیطان، — جانیلری قوجاقلار هرآن والا..

.....

گورولدو یو کیمی، ساهر آرتیق "پسیمیزمه" خیالا قاپیلمیش‌بیر شاعر دگیل. او، مبارز بیر خلق شاعری کیمی پارلایر. او، خلقینین اوره‌ک آغریلارینی، دردلرینی، نسگیللرینی اؤز دردی بیلر. همده ،

بیر خزاندا ، پارلاق گونش دوغدو .
بیر خزاندا ، بولوت گلیب گونو بوغدو .
آتلایرکن خزانلاری، زمان بیزی قووالادی .
گلدی زمان، گئچدی زمان، آیری دوشدوک یوردوموزدان.
حسرت قالدیق،سرین‌سرین بولاقلارا ، گل‌چیچکلی‌اوتلاقلارا .
("خزان")

داها صونرا ، "سورگون" شعرینده :

قووولدوم آه! ...وطنیمدن‌ائلیمدن.
ایللر بویو نه‌لر گوردوم‌نه‌لرمن.
داشدان‌داشا دگدی باشیم غربتده ،
محنت اولدو یارـیولداشیم غربتده .

بو آیریلیق، حسرت، محنت و آجیلیقلار سوبژکتیو (ذهنی) بیر درد دگیل. بلکه‌ده ، آزادلیغی الیندن آلینمیش، دیلی یاساق ائدیلمیش، غربت ائللرده هر بدبختلیگه بویون اگمه‌یه مجبور اولان بیر خلقین دردیدیر. او، وطن ماتمینده آدلی شعرینده :

هئچ اونودولارمی او، گونلر؟
جنوبا یوللانان سورگونلر.
کیم اونودا بیلر، اوقیشدا ،
آخشاماده‌ک،قارـ یاغیشدا ،
قارا زندانلارین اونونده ،
یئره سریلمیش آرواتلاری؟

دئیه ، خلقینه اوز وئرمیش آجی خاطره‌لری اونودا بیلمیر. شاعر او، کئچمیش فاجعه‌لی، قارا گونلری یادا سالماقلا قالمیر. آزادلیق گونه‌شینین دوغاجاغینا امید بسله‌یر.

دیله‌رم سحر پاییز گونو ،
سحر دوغسون قیزیل گونون.
ائل بایراغین قانادآچسین،
ائلـاوبالار دوتسون دوگون.

نالنیز تصویر ائتمکله قالمیر. بو چوروموش، فاسد استثمار و بنده حیلیک دنیاسینین داغیدیلماغینی طلب ائدیر.

قان ایچن، ائویخان آغالار، البت بیر گون یئره یخیلار.
گونش دوغار قانلی بولوتدان قارانلیق داخمادا یاشایان،
اسگسیمیش، چوروموش دنیانی، تملیندن سوکر و یخار.
سعادتین باغی گل آچار و آل گونش یئره نور ساچار.
کندلیلر، یئرلری سوره رکن،
گوللندیره ر یئنی دنیانی، قووالار، اکینچی خانی!

.....

شاعری وطنینده یارانمیش آزاد حیات داهادا روحلاندیریر. آزاد وطن، آزاد حیات اونون الهام منبعی اولور.

قورخما! بو ماوی گؤی آلتیندا یانان آل گؤنه شین، ۱
وافقلرده گؤلن آل شفقین سؤنمویه جک!
ایلک بهارین آچاجاق گول، اؤته جک بلبللر.
دنیامیز بیرده بو عالمده خزان گؤرمویه جک!
ای منیم شانلی ائلیم! حر وطنیم، آل گونه شیم!
آینا تک پارلاز افق، دریا تکین دالقا ائیر، -
ای قادینلار، آنالار! بیرجه آچین پنجره نی!
صبح آچیلماقدادی، صبحون یئلی داغلاردان اسیر.

دئیه، روح یوکسکلیگی ایله گله جگه امید بسله یر. آزاد وطن بیرده خزان گورمویه جگینی مژده وئریر.

آنجاق، اودلار یوردوندا چیچکله نن آزاد حیات تالانچیلار دنیاسینین خوشونا گلمدی. ۱۳۲۵- ایل آذر آیندا، امپریالیستلرین وسوسه و اودلو اسلحه لری گوجونه، ساتقین شاه آذر ئولکه سین آتشه قانا چکدی. گناهسیزلارین آخیذیلان قیزیل قانلاری، زندان، دار آغاجلاری، تبعیدلر باشلاندی، نامرد روزگارین آماتسیز یومروغو آلتیندا یورت یووالار داغیلدی. آزادلیق ماهنیلاری بوغولدو. آزادلیق دیارینین نغمه کارلاری بایقوشلار اولدو.

وطنیندن سورگون اولونموش، اؤزونو غربت ائللرده سرگردان گؤرن شاعرین اوره ینی آیریلیق و حسرت دردی سیخیر.

خوش و آجی گونلری بئله خاطرلایر:

دیله‌رم ای گوزل یوردوم !
توز قونوبدور ساچلارینا ،
سیلکین-سیلکین! توزون گئتسین.

اسارتده یاشادیغین ،
کئچمیشلرین غفلتیدیر .
یئتر زندان! ... یئتر زنجیر!
زندانی‌یمیخ، زنجیری قیر!

دئیه ، خلقی عصیانا چاغیریر. "فریدون ابراهیمیه" اتحاف ائتدیگی شعرینده :

بونونلا بئله ، امینم‌کی، نور ظلمتی بوغاجاقدیر.
ان نهایت ، افقلردن قیزیل گونش‌دوغاجاقدیر.

دئیه ، آزادلیغین غلبه‌سینه اینانیر.

ساهر آذربایجاندا آزادلیق حرکاتی بوغولدوقدان‌صونرا ، قلمی یئره قویوب‌بیر بوجاقدا ، اضطراب و خیال ایچریسینده ، اؤزباشینین میلچه‌یینی قوروبانلاردان اولمایینه او ، اؤز ملی وارلیغینا باغلی اولماقلا، قلبی وطن و خلقینین آزادلیغی، گله‌جک سعادتی ایچون‌چیرپینمیشدیر. گئجه-گوندوز کمگین قلمینی اسارت زنجیرلرینه چکیلمیش مظلوم خلقلرین قورتولوشو خاطرینه ایشله‌دیر. زه‌لی کیمی،اؤلکه‌نین قانیی سوران، بوتون بدبختلیکلره باعث اولان شاهنشاهلیق دبده‌به‌لری و شاهلارین خیانتینی، اؤز حکمرانلیقلارینی دوام ائتدیرمک خاطرینه هر جور جنایتلره ال ووردوقلارینی حسارتایله قلمه گتیریر.

اؤلولر اوزره آت قووان،
دار آغاجی قوران هر سلطان.
جانا وارجاسینا بوغدورمه‌وش،
"هر گؤزون اوسته قاشین وار" دئیه‌نی

تخته چیخان شاهلار اودلایب ،
قیزیل خرمنلری، اؤلوری.

یئرینده اوتوران باشقاسی .
"عبرت اولسون"دئیه ،"دشمانا "
دنیانی بویامیش آل قانا .
("اوقتایا ")

داها صونرا ، "ماهنی" شعرینده :
آنالار قاراگئیب ،
بزه نیب شاه آروادی.
اگلیاوبا یاس ایچینده ،
توی دوگون سارایدادیر .

همین شعرین باشقا یئرینده :
مستعمره اولموشدور ،
بوگون اودلار دیاری.
وئریلمیشدیر اوغرویا ،
خزینه نین آچاری.

شاعر شاهلارین خیانت و جنایتلرینی دئمکله قورتارمیر. اصل دشمن لریده اوخوجویا تانیتدیرماغا چالیشیر.

"امپریالزم" بیزه یه وئردی ؟
سفلاکت ، آجلیق و قاراگون !
قان ایزلرینه باخ، بیر دوشون!
تانی دوشمانین.....ایلانی .
سنین امگینله بسلنمیش .
"پارازیت" بن اتی قانی .
("وطن ماتمینده")

باشقا بیر یئرده :
او، امیری، سلطانلاری
قانادی آلتینا آلمیشدیر.

دئیه ، استعمار بویوندوروغونا باغلانمیش ضعیف سلتلری، یئرلی امیر لرسلطانلار و شاهلارین الیله چاپیمتالادیقلارینی آچیر توکور.

"آزاد دنیا" شعرینده :

یوکون چاتیب ایتیل یانکی، شرقدن!
سن دئیلسن دردیمیزه آشنا .
اسیر قیلما "دلارینلا" ائللری .
"آزاد دنیا" دگسین سنین باشینا !
دئیه اؤز نفرتینی یئتیریر .

ساهر حیله و تزویردن، ایکی اوزلولوکدن اوزاقدیر . شهرت و مقام ایچون یالتاقلانان بوقلمون کیمی، هوا دگیشدیکجه بیر رنگه دوشن، "یئری گلدیکده" اؤز ملیتینی بئله دانان ساتقینلارلا باریشمازدیر . او، "حرام اولسون "آدلی انتقادی شعرینده :

یالتاقلاندین، دوشمانا ،
آی ناکشی، آی چاخان !
اولدون بیزیم دیارا ،
بیر نچه گون حکمران ؛

همین شعرین باشقا بیر یئرینده :

کوله‌لیگین زنجیرین،
بوینوموزا کئچیرتدین.
آیدینلاری یوردوندان ،
غربتلره کوچورتدون .

یادلاشدیرماق ایستدین
اوشاقلاری، آی ناکشی!
خام‌خام یئدین نوخودو ،
اوبوتدون مو کیشمیشی؟..

داها صونرا ، "اوتور ائوده" شعرینده :

گئت آشنالیق قاتما آرتیق،
یاد سنیندیرسده یادین !
یاسلی پاییز اوز وئریرکن !
جلادلاری آلقیشلادین .

دئیه ، ایکی اوزلو، یالتاق و ساتقینلارا اؤز نفرتینی یاغدیریر .
"مکتب خاطره‌لرینده :

۱- روشنفکر

من یوردومو اوزگه‌لره ساتمادیم.
خلعت آلیب اوز اثلیمی آتمادیم.
مخمل ایپک یاتاق ایچره‌یاتمادیم.
قدر منه آجی شراب ایچیرتـــــدی.
دوشمان منی یاد اثللره گوچیرتدی.

دئمکله ،آلنی آچیق، اوزو آغ اولدوغونا ، اوز اثلینه‌خلقینه صادق قالدیغینا افتخار اثدیر.

هر بیر یازیچی و شاعر ایچون بشری گلدیکده ، جسارت و قورخما مازلیق هر شئیدن آرتیق لازیمدیرکی، اودا ساهُرده واردیر.

گتیردیگیمیز کیچیک مثاللاردان نتیجه آلاراق، دئیه بیله‌ریککی حبیب‌ساهر یوکسک یارادیجیلیق قابلیتینه مالکه مبارز بیر خـــلق شاعری کیمی پارلامیشدیر. اثرلرینده صمیمیت ، بشری دویغولار ،آزادلیق آختاریشلاری، وطن و خلقینه توکنمز قایغی شعله چکیر. قوجامان شاعریمیزه اوزون عمر آرزو اثتمکله ،آذربایجان ادبیات خزینه سینه داهادا قیمتلی اثرلر یاراتماغی ایچون موفقیتلر آرزو اثدیریک.

گنجعلی صباحی

قلبیمین سه‌سی

قلبیمین سه‌سی، اونون سینفونیاسی، موزیکاسی منی اوزاقلاراگتمه‌گه امر اثدیر. نه‌ائده بیلرم، اونون‌امریندن چیقماق‌اولارمی؟ بوخ ایندیه قدرهئچ بیرقدرتلی‌سردارلار، بؤیوك داهی رهبرلر بئله‌اونون امریندن بویون قاچیرابیلمه‌یب...

لاکن من‌مقایسه اثدیلمگه گلمه‌ین زواللی بیرانسان... آرتیق اونون ارادەسی ایله ایره‌لی حرکت اثدیرم... قارشیمدا ظلمت وقارانلیقدان باشقا هئچ بیرشی‌گؤرولمه‌یر... اونون سه‌سی قورقولو و دهشتلی دیر. یاراتدیقی موزیکا،توفانلار، توپاجاغینی جانلی صورتده‌گؤسته‌ریر، بورادا من آنجاق ارادەلی انسان بارماقلارین ، سازین‌نازیك تللەری ئوزورینده ایلدیرم‌کیمی‌حرکت اثدیکین‌وصنعت اوستادلارنین‌رهبرلیگینی آیدین‌گورورم... موزیکا چوق دهشتلی و قورقونج حالاری جانلاندیریر.

بدنیم ایلکتریك سوباسی‌کیمی یانیر. گؤزلریم قارالیر، حرکت اثتمکه جرعت اثده بیلمیرم. لاکن بولارین هاموسیندان آرتیق انثیدیلن قلبیمین سه‌سی منی ایره‌لی گتتمگه مجبور اثدیر... «ایره‌لی‌گل قورقما!» نه اثده بیلرم، آرتیق سمالرده اوچورام. موزیکا

شدتلی اجرا اولونور، بؤیوك صنعتکارلارین مهارتله حرکتله‌رینین دوغـان بو سینفونیا، آرتیق منی هیجانلاندیریر...

قارشیمدا بؤیوك آتا، وقاری قیافه‌سیله جانلانیر. «ایره‌لی گل!» دینه الیمدن‌توتوب اؤز یانینا آپاریر... بیراوشاق کیمی‌اونا سیخیایرام، امرینه اطاعت‌ائده‌جگیمی بلدیررم. او الیندکی عدالت شمشیریله‌قارانلیقلاری یاراراق ایکی دونیا منه‌گؤسته‌ریر. گؤسته‌ریلن طرفه باقیرام. چوق قورتولودور.

بوتون پرده‌لر اورتـالیقدان گؤتورولبدور. انسانـلارین عمللری چیپلاق صورتده قرننم اولونور...

هر شیدن آرتیق منه سؤدیگیم آنامدور... بوپاك انسانین روحی، وجدانی عذاب ایچه‌رسینده غرق‌اولمومشدور. اوتوفانلی‌دریادا تخته‌پاره اوزرینده اوتوروب، هرطرفدن اونا وورولان تهمتله‌رین قارشسیندامقاومت ائدیر.

اوقلبی‌قارا، انسان‌آدینی‌داشیماغی بئله‌اوغورلایان‌استعمارچیلارین‌آجی‌ایستهزاسینا، یالان بهتانلارینا قارشی‌گؤکسین سپر ائتمیشدیر.

اخلاقسیزدریاسیندا غرق‌اولان‌جهالت‌توفانلاری‌نین ثمره‌سی اولان، پول‌دونیاسینین آغالاری قارشیسیندا‌باش‌اگن یارامازلارین هجومی اؤنونده داغ کیمی‌دایانمیشدیر. بورادا بوتون خلقله‌ر زهرلی قـامچیلارلا دؤیولور... پاك آنا وجدانلی مباریـز اوغلانلاریلا لکه‌لنیب تهمت‌داشلاری آراسیندامحواولماغا قدرازیلیر... لاکن بونا باخمایاراق، کمیت جهتنجه‌آز اولموش، اولسادا بوفورتونالارایچرسینده گونشین‌شعله‌سی کیمی پارلایان‌اراده‌لی انسانلاردخی نظره چـاتیر. بـولار خلقله‌ری دوغورلوغا، صداقت، پاکلیقاقـارشی محکم آدیملارلا ایره‌لی آپاریرلار... اولارین الینده اولان صلاح چوق‌گسگین‌دیر. بو انسانلار دونیانی اولدوغی کیمی گؤرورله‌ر، خلقله‌ره قـارشی ایره‌لی حرکت ائدرله‌ر... بوجانلی مبارزه منی سؤیندیریر...

سؤینجیمدن گؤزلریم‌یاشاریر... اوزیمی آنـامین‌کؤکسینه آرتیق سیقیرام. امیدلـه دولو اولان قلبیم‌ینه‌ده، سه‌سله‌نیر...ایندی آرتیق سؤینج، سعادت، آزادلیق سینفونیاسی حزین ترننم اولونور...

بیر آن سکوت هر طرفی‌برومیشدور...

آنامین قلبین‌دؤگونتی سه‌سله‌رینی‌ائشیدیرم... آیا بو دؤگونتو سؤنجدن دوغان بیر الهام منبعی دیلدیر.؟ البته بئله دیر!

آنام نور آراسیندا بیر چیچك کیمی جانلانیر... اوزاقدان گلن بلبلرین شن نغمه‌سی سمانی بورومو‌شدور... آرتیق رذالت‌دن بیر خبر یوخدور...

دنیانی‌توتموش قارابولوتلار، فورتونالار، گونشین‌قارشیسیندا مقامت‌ائده‌بیلمه‌یب، اورادان اوزاقـلاشمیشدیر. ماوی‌سما اؤزگـؤزه لیگیله طبیعتی هیجانـاگتیرمیشدیر...

...ین دوستلوق‌معناسینی ترننم ائدن قاررنگلی‌قوشلار دسته‌ـدسته شوق‌ایله اوچورلار. بو حادثه‌دن الهام آلان چمن بزگلی گلین گیمی اؤز جمالینی گؤسته‌ریر... لاله‌نین قدهین شب‌نم‌له دولدوران یاسمن و زنبق، اونون ساغلیقینا دؤنه‌ـدؤنه ایچیرلر...

چمن مجلسی عطرلی چیچك له‌رله بزنمیشدیر. نرگیزین خمارگؤزی اوناباقمادان قاماشیر... بولبول‌بوحیاتـدا مباریزه‌لـره «خـوش‌گلدین» دییه دیمدیگینده آپـاردیقی گل یاپراق‌لارینی هدییه ائدیر... آزادلیق نقدر سؤیملی و بؤیوك معنالیدور... بو انسانلار نقدر خوشبخت دیرلر...

آرتیق‌قلبیم‌عادی دؤیونتوله‌رینه‌دوام‌ائدیر... موزیکادا تمامیله‌عوض‌اولموشدور. آزادلیق سینفونیاسیندا، بیر‌ـبیریندن الهام آلان مباریز جوانلارین‌غلبه نغمه‌لری ترننم اولور. بویئنی دونیاداآنانین،بوپاك قادینین‌حرمتی‌هرکسدن‌آرتیق‌دیر... اوناقارشی‌بوتون انسانلار احتراملا باش ایرلر...

بـورادا انسانلیق حقوقی بوتون خلقلـه‌ر اوچون‌بیر دیرا... بیر‌ـبیرلریندن فرقی اولمایان انسانلار،دونیانین‌تاپیلمایان نقطه‌لرینی‌فتح‌ائدیب اؤزلرینه تابع ائدیرله‌ر. یئنی قورولوش قانونی اساس انسانلیق قانونیدور...

زحمته اولان احترام اؤز حقیقی فورمـاسین آلمیشدیـر... چکیلن زحمتین‌ثمره‌سی بیرلیکده‌خلقله‌رآراسیندا مساوی‌تقسیم اولاراق، مترقی یئنی قورولوشون یوکسلمه‌سینه صرف‌اولونور...هرکس‌باجاردیقینا گؤره‌ایشله‌یر، انسان اولدوغونا گوره‌بیرلیکده‌حیاتدان ایستفاده ائدیر...بویئنی‌دونیادا،توکنمه‌ز عشقله دونیا خلقله‌رینی آزاد ائتمه‌گـه حرکت قارشیسیندا آیلار،گونش حتی، سایسیز یلدیزلار عاجیز قـالمیشلار... بوتون سماله‌ر بو حرکته قارشی‌حیران دورلار... آیاقلبیمین سه‌سی منی بو دونیادان آیرماقاچالیشیر؟ لاکن من صبر سیزلیکله‌سؤگیلیمی آختاریـرام...انسانـلاری بیر‌ـبیریندن آیرماق امکانی چوق چتیندیر. قاراگوزلی، شهلابـاخیشلی‌قیزلار دسته‌سی الله‌رینده آزادلیق بایراغی قارشیدا حرکت ائدیرله‌ر... اوره‌گیمین‌دؤگونتوؤسی‌حددیندن آرتیق درجیه چاتمیشدیر... حرکت دوام ائدیر؛ اولارین آرقـاسیندا تونج قوللو فعله‌لر،کندچیله رو بولارلا شرفلـی، مترقی ضیالیلار، دؤشله‌رینده‌پارلایان زحمت نشانلاریله حرکتله‌رینه ادامه وئریرلر...گوزلریم صبرسیزلیکله سؤگیلمی آختاریر... بیرآندا اودلار یوردونون تاریخی نشانه‌سی آزادلیق پیچلداشاراق دئیر «او دور سؤگلین، قهرمان آذربـایجان‌خلقی» دایانما او سنی گوزله‌یر. اطرافی‌نظردن‌کئچیررەم‌آزادلیق‌غلبه‌سینفونیاسینا قاریشان‌بوسه‌س خلقیمین قلبیندن‌دوغان ظفر سه‌سی دور...بلی بو دور قلبیمین سه‌سی!

رحیم جادینگو‌ـتهران ۱۳۵۶

بیرجور یازیلان شکیلچیلر (پسوند یا صون اک)

۱ ـ واری : قالخان واری ، یونگول واری ، اوزوک واری ...
۲ـ دار : حیواندار ، محصولدار ، اثودار ، امکدار ...
۳ـ داش : سیلاحداش ، مسلکداش ، وطنداش ، سرداش ...
۴ ـ دک : داغادک ، اثوه‌دک ....
۵ ـ ی : خارجی ، انقلابی ، غربی ، جنوبی ....
کلماتیکه آخر آنها مصوت باشد پیش از (ی) حرف (واو) می آورند. مانند : دایره ـ دایره‌وی، گنجه ـ گنجه‌وی .
۶ ـ کن : آلمیشکن ، اوخویورکن ، گئدیرکن ...
۷ ـ کار : خلاصکار ، طلبکار ، بسته‌کار ....
۸ ـ گیل : خالام گیل ، باجیم گیل ، عموسی گیل ، حسن گیل ...
۹ ـ لاق : (با این پسوند اسم مکان درست می‌کنند) ـ قیشلاق ، اوتلاق ، چایلاق ، داشلاق ...
۱۰ ـ ت : آنلات ، اوخوت ، ایشلەت ، یاندیرت ...

ایکی جور یازیلان شکیلچیلر

۱ ـ آ ، ه : داغا ، باغا ، یولا ، اثوه ، دیله ، اوزه ...
۲ ـ آ ، ه : (فعلون آرزو فورماسی)ـ یازا ، گؤزه ، دیله ، گوله
۳ ـ آ ، ه : (مرکب ظرف دوزه‌لدن شکیلچی) ـ قاچا ـ قاچا ، گوله ـ گوله ، دئیه ـ دئیه ، بیله ـ بیله ...
۴ـ آق ، اک : (اول شخص جمعین امر فعلی نین فورماسی) ـ توتاق ، آلاق ، گئده‌ک ، گؤره‌ک ، گوده‌ک ...
اگر حرف آخر کلمه به مصوت ختم شود پیش از (آق) و (اک) حرف (ی) اضافه میکنیم :ساخلایاق ، دینله‌یک
۵ ـ آق ، اک : (که از فعل صفت درست میکند) ـ قورخاق ، چوکک ...
۶ ـ آغان ، این :(که‌از فعل امر صفت درست میکند) ـ قاچاغان ، اوچاغان ، گزه‌ین ، گوله‌ین ...

۷ ـ آل ، ال : آزالماق ، چوخالماق ، دوزه‌لمک ...
۸ ـ آن ، ان : اولان ، چالان ، قوران ، دوزه‌ن ، گله‌ن ...
۹ ـ آندا ، انده : آلاندا ، اوتوراندا ، گؤره‌نده ، دؤینده ...
۱۰ـ آر ، ار : آلار ، اوچار ، قاچار ، گؤچر ، گوله‌ر ، ایچه‌ر ...
هرگاه آخرکلمه به‌مصوت‌ختم شود پیش‌از (آر) و (ار) حرف (ی) اضافه‌می شود : دوغرایار ، قورویار ، سورویه‌ر ، ده‌یه‌ر ...
۱۱ ـ آراق ، اره‌ک : قاچاراق ، اوچاراق ، یئخاراق ، قویاراق ، گله‌ره‌ک ، بیله‌ره‌ک ، گوله‌ره‌ک ،
هرگاه آخر کلمه به‌مصوت‌ختم شود پیش‌از (آراق)و (اره‌ک) حرف (ی) اضافه می شود : ساخلایاراق ، اوخویاراق ، دینله‌یره‌ک ، ده‌یره‌ک
۱۲ ـ آسی ، اسی : اولاسی ، گئده‌سی ، گؤره‌سی ...
۱۳ ـ آچاق ، اجک : قالاجاق ، اولاجاق ، قیراجاق ، کله‌جک ، دئیه‌جک
۱۴ ـ دا ، ده : باغدا ، یولدا ، دوزده ، سیزده ...
۱۵ ـ دان ، دن : جاندان ، قوزودان ، سورودن ، ائلدن ...
۱۶ ـ لا ، له : باشلا ، یوللا ، دیشله ، شیرله ...
۱۷ ـ لا ، له : (قوشما شکیلچیسی) ـ آتاملا ، قوشلا ، اوغوللا ، قلمله ، گوموشله ...
۱۸ ـ لار ، لر : (جمع‌نشانه‌سی)ـ داغلار ، یوللار ، ائللر ، دیللر
۱۹ ـ لان ، لن : باغلانماق ، یاغلانماق ، دیللنمک ، کوللنمک
۲۰ ـ لاش ، لش : یاخشیلاشماق ، گوبودلاشماق ، اینجه‌له‌شمک ....
۲۱ـ ما ، مه : (انکار شکیلچیسی)ـ دانیشما ، اوخوما ، دئمه .
۲۲ ـ ما ، مه : (دوزه‌لده‌رلر)ـ قازما ، باسما ، گؤره‌مه ،بوکمه .
۲۳ـ ماق ، مک : (مصدر علامتی) ـ یازماق ، اوخوماق ، سؤیله‌مک .
۲۴ـ مادن ، مدن : یازمادان ، اوخومادان ، بیلمه‌دن ، دیتله‌مدن
۲۵ـ مالی ، ملی : اوخومالی ، یاتمالی ، گؤرمه‌لی ، بیلمه‌لی ...
۲۶ـ ماییجا ، مییجه : یازماییجا ، اولماییجا ، بیلمه‌ییجه ...
۲۷ـ سا ، سه : آلسا ، اولسا ، وارسا ، یوخسا ، گؤرسه ، دئسه ...
۲۸ـ سان ، سن : آلارسان ، اولورسان ، بیلیرسن ، گؤرورسن ...
۲۹ـ جا ، جه : قاراجا ، خیردا جا ، یاواشجا ، عربجه ، بیزجه ...
۳۰ـ چا ، چه : باغچا ، میدانچا ، گؤلمه‌چه ، گؤزه‌لچه ...

بخشی از کتاب چاپ نشدهٔ " علی مسیو رهبر مرکز غیبی تبریز"

تالیف :صمد سرداری نیا

من آن خاک بلاخیزو بلا گردان ایرانم
من آذربایجانم، پرورشگاه دلیرانم

منظور از تالیف این اثر زنده کردن نام رادمردانی است که در گردن فردفرد ما حق دارند، جان استوارت میل فیلسوف شهیر انگلیسی عقیده داشت: " هرملتی که به بزرگان خود و افراد جانبازی که در راه اعتلای میهنشان فداکاری کرده‌اند احترام قائل باشدو یاد آنان را زنده نگهدارد آن ملت از شعور اجتماعی وسیع و آگاهی سیاسی عمیقی برخوردار است"

و هیچ ملتی نمیتواند از استقلال و آزادی برخوردار باشد مگر اینکه آن ملت از این صفات برخوردار باشد، این یک واقعیت است که هیچ شخص و هیچ جامعهٔ نمیتواند بدون تاریخ زندگی کند برای اینکه هر فردو هر ملت نتیجهٔ کردارها و پندارها و گفتارهای گذشتگان خودشان هستند و جای تاسف خواهد بود که ملتی گذشتهٔ خودرا از یاد ببرد و تاریخ خودرا نشناسد، پیشینهٔ هر اجتماعی نشان دهندهٔ پیشرفت تمدن وفرهنگ آن جامعه است و وظیفهٔ هر فرد متعهداست که تاریخ گذشته خودرا نه برای تفنن بلکه برای آموختن عبرت و درست عمل کردن و تکرار نکردن اشتباهات سابق بخواند و تعمق کند چون تاریخ آزمایشگاهی است که میتوان از آن تجربه‌های گرانبهائی یاد گرفت و در تمام مراحل زندگی فردی و اجتماعی بکاربست. و استعمار و امپریالیسم اگر بخواهد هرجامعهٔ را زیر سلطهٔ خود در بیاورد قبل از آنکه اقتصاد و ساخته‌های مادی آن قوم را ازبین ببرد، تاریخ و

ساخته‌های فرهنگی آنان را ازمیان برده و تلاش میکنند آن مردم‌را با گذشته‌ٔ شان بیگانه کرده و آنان را افراد مصنوعی وخالی‌الذهن بار میاورد وتفالهٔ تمدن ساختگی خودرا به آنها تزریق کرده و طبق دلخواه خود از آنها بهره‌برداری کند و دراین صورت است که میتواند تفوق وبرتری خود را حفظ کند وخونشان را بمکد، پس بزرگترین وظیفه هر نسلی زنده نگهداشتن تاریخ گذشته و ارج گذاشتن به رهبران و اشخاص مبارز و مجاهد است که مینواندهمیشه آن ملت را از خمود و جمود در آورده آنانرا زنده نگهدارد بقول " گریس‌کوچرا "نویسنده کتاب جنبش کرد " کلمات همان مایه ارزشمند است که گلوله ".

ثانیاً شناختن و ارج نهادن به افراد جانباز و اشخاص فداکاری که در گذشته برای رفاه و راحت‌زیستن نسلهای آینده از هستی خود گذشته و روی درنقاب خاک کشیده‌اند وظیفه هر انسان مسئول و بجا وجدانی است‌در غیر اینصورت هرآنچه که ما در حق گذشتگان خویش به کنیم نسلهای آینده نیز در بارهٔ ما خواهند کرد.

دهقان سالخورده‌چه‌خوش‌گفت‌با پسر ـ کای نورچشم‌من بجزازکشته ندروی

قهرمان داستان ما شخصی بوده مجاهد و درعین حال روشنفکر که سر نخ نهضت مشروطیت‌در تبریز در دستهای او بود و بطوریکه خواهیم دید درپیروزی مشروطیت نقش بسزائی داشته‌است ولی متاسفانه تا کنون نه تنها در بارهٔ این شخصیت‌کتابی نوشته نشده که وی را معرفی‌کند بلکه حتی در زادگاه خود تبریز خیابان ویا مدرسهٔ و یالااقل کوچهٔ نیز بنام وی نامگذاری نشده چقدر جای تاسف‌است به این زودی شخصیت هائی مثل علی مسیو فراموش‌شوند و یادی از آنها نشود، راقم‌برخود فریضه دانست‌که مجموعهٔ هرچند ناقص و نارسا دربارهٔ آن آزاد مرد فاضل و سامکارهای مرکزی غیبی تالیف‌کند تا دین خودرا نسبت‌به آن مرد جانباز ادا نماید.

در بیستون انقلاب‌از شور شیرین وطن
بس‌تیشه برسر کوفته فرهاد آذربایجان " شهریار"

علی مسیو کی بود ؟ ـ در تاریخ هر ملتی افرادی بوده‌اند که‌در راه آزادی آن ملت و برای سربلندی میهنشان از جان و مالشان گذشته و خودرا در راه رسیدن به‌هدفهای بلند خود فداکرده‌و فراموش‌شده‌اند.

در تاریخ پربار سرزمین ما نیز از این اشخاص جانباز و قهرمان زیاد بوده‌اند که برای آزاد زیستن و زیربار زور نرفتن از هستی خود گذشتند و صفحه‌های تاریخ وطنمان را زرین کردند . نهضت مشروطیت در این زمینه سهم خاص خوددارد که افراد زیادی در راه بدست‌آوردن ، آزادی و مبارزه با استبداد داخلی و نبرد با استعمار خارجی فداکاریها کرده و به صف افتخار آفرینان پیوستند ، کربلای علی مسیو آن مجاهد روشنفکر و آزاده مرد دانشمند باجانبازیهای خود در راه مشروطیت توانسته است نام پر افتخار خود را در صف اول مجاهدین این نهضت قرار دهد و ملت قهرمان ایران را برای همیشه مدیون خود سازد .

علی مسیو با ایجاد مرکز غیبی تبریز با هوشیاری کامل ومدیریت خاص خود توانست در وهلهٔ اول با وحشت انداختن به جان ارتجاع و عوامل وابسته به استبداد و از بین بردن آنان ، آذربایجانرا برای مقابله با استبداد صغیر آماده سازد وبالاخره در اثر مقاومت ومبارزهٔ این مبارزان راه آزادی بود که باعث سقوط دژ استبداد وبه زانو در آمدن محمدعلی میرزای ضد خلقی شد ، همچنین جانبازیها وفداکاریهای این آزاد مردان بود که باعث شد ملل ستمدیده ایران و منطقهٔ جهان بیدار شده و برای گرفتن حق مسلم خود در برابر ارتجاع و استعمار بپا خیزند ، این مردان نشان دادندکه با وحدت و یکپارچگی توده‌های مردم میتوان به بزرگترین قدرتهای ظالم دنیا چیره شد و آنانرا شکست داد ، بزرگترین علت پیروزی آذربایجان در نهضت مشروطیت سیستماتیک بودن مبارزهٔ آنان و داشتن تشکیلات منظم و هوشیاری و فریب نخوردن رهبران آنان بود ، آنها توانستند باسازمان دادن افراد از جان گذشته وبی باک وحشت به جان استبدادیان بیندازند و کمر آنانرا خرد کنند ، در صورتیکه میدانیم پیش از شروع نهضت کشاکش مذهبی در آذربایجان خیلی شدید بود ، علاوه برداستان سنی و شیعه از آنجا که آذربایجان میدان جنگ شاه اسماعیل شیعی وسلطان سلیم سنی بوده و در اینجا کینه‌های زیادی پرورده و خونهای بسیاری ریخته بود ،گرفتاریهای دیگر نیز بنام شیخی و متشرعی و کریمخانی درمیان بود که خود مایهٔ جدائی مردم میشد و آن هارا از کارهای مملکتی غافل میکرد ولی در دورهٔ جنگهای یازده ماههٔ تبریزدراثرهوشیاری

رهبران و توده‌های مردم تمام فرقه‌های مذهبی دوشادوش به‌جنگ پردا ـ ختند و باهم بر سر یک سفره نشستند و در تشیع جنازه‌ٔ شهدای یکدیگر با میل ورغبت شرکت کردند ، این در نتیجه‌ا کوششهای انجمن ایالتی و مرکز غیبی بود که درد مشترک مردم را احساس و آنهارا رهبری میکردند .

کربلائی علی فرزند حاج محمد باقر تبریزی معروف به مسیو که تنها اولاد خانواده‌اش بود از بازرگانان روشنفکر و مبارز آذربایجان بود و در محلهٔ نوبر سکونت داشت ، او مردی سفرکرده و تجربه انذوخته و کارش ترخیص کالا از گمرک بود ، زبان فرانسه‌راخوب می ـ دانست و به همین جهت است که اورا مسیو میگفتند ، مدتها مقیم استانبول بوده و به اتریش و قفقاز نیز مسافرت کرده است . درتبریز کاخانهٔ چینی سازی دایر کرده بود .تاریخ انقلاب فرانسه‌راازبرداشت و در صحبتهای خود مثالهای زیادی از آن می آورد .وی ازجمله افرادی بود که در جنبش مشروطیت به ویژه در جنگهای داخلی تبریز با اینکه منشاء خدمات برجسته بوده و نقش مؤثری داشته ولی هیچ موقع تظاهر نمیکرد و فعالیتهای خود را به رخ مردم نمی کشید . او حین سفر از گرجستان ، ماهها در ژنفلیس می ماند و با آزادیخواهان آنجا تماس پیدا میکرد . در جریان تماسها با شاد روان دکتر نریمان نریمانوف نیز دیدار می کرد ،در نتیجه ملاقات و همفکری با آزادیخواهان قفقاز و ترکیه و مطالعه های تاریخی ، فکر آزادیخواهی در مسیونضج گرفت ورشد کرد و اورا به‌یک انقلابی تمام عیار تبدیل کرد در نتیجه عواملی که شرح داده شد اورا به فکر تاسیس فرقهٔ اجتماعیون عامیون سوق داد . طاهرزاده بهزاد که خود یکی از مجاهدان بوده در کتاب قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران دربارهٔ علی مسیو چنین مینویسد :

" علی مسیو مرد فولادینی بوده و اعصاب او از هیچ پیش‌آمد متاثر نمی شد . نام کمیته حزب اجتماعیون عامیون را مرکز غیبی گذاشته بود تا کسی باسابی دسترسی نداشته باشد ، درسالهای نخست که امنیت شهر را مجاهدین بعهده گرفته بودند وشبی نبودکه دسته‌های مجاهدین با فراشهای قلعه‌بیگی ها تصادفهای خود داشته باشند

علی مسیو با سه گروه بازی سیاسی داشت :

۱ ـ تشکیلات جابر دولت سابق (استبداد صغیر)

۲ ـ سیاستهای نمایندگیهای خارجی .

۳ ـ اداره کردن خود مجاهدین .

بدیهی است اداره‌کردن این سه رشته کارهای گوناگون محتاج استعداد فوق العاده بود، علی مسیو نه از تهدیدمی ترسید نه‌تطمیع اورا رام می‌کرد، شبی نبودکه چندین واقعهٔ خونینی اتفاق نیفتد وبرای حل موضوع نصف‌شب در منزل اورا نکوبند ولی او خواب نداشت و معضلات را حل میکرد .

این بود شمه‌ای از بیوگرافی علی مسیو که مبارزات و فداکاریهای وی زینت‌بخش صفحات این مجموعه خواهد بود، پیش‌از آنکه بشناسندن وی و مرکزی غیبی بپردازیم لازم است‌که مختصری در بارهٔ اوضاع آن روز ایران ووضع خاص‌آذربایجان بدانیم که چه علتهائی باعث‌شد که مرکزی غیبی تاسیس‌شود و باعث‌پیروز شدن مشروطیت و شکست‌خوردن استبداد صغیر شود .

" با بمباران مجلس ملی مصیبتی عظیم و یاسی بزرگ به عموم آزادیخواهان و وطنپرستان ایران روی آورد و درهای امید به‌روی مردم بسته شد ...ولی در اینموقع بود که ستارهٔ امیدی از افق آذربایجان طلوع کرد ، یعنی آخرین شرارههای خروش ملی با وجود خطر بسیار نزدیک خاموشی به ارز معجزه آسا از نو درخشیدن گرفت و نور آن ـ فزونی یافت . تا ... آفاق ایرانرا که زیر ظلمت استبداد رفته بود، آهسته آهسته روشن کرد . " (*)

علت اینکه بعداز بمباران مجلس شورایملی توسط محمدعلیشاه قاجار عموم آزادیخواهان و میهندوستان مایوس‌شدند و اینکه چرا ـ این آذربایجان بود که آن یاس‌عمومی را به نور امید همگانی مبدل کرد ، به تفحص در تاریخ دارد . بعداز صدور فرمان مشروطیت آزادیخواهان تهران وسایر شهرستانها به‌این فرمان دل خوش‌کردندو باخوش‌بینی چشم به درباریان داشتند که خواستهای ملت را اجراکنند.

(*) دکتر رضا زادهٔ شفق ، مردان خودساخته ص ۸۱

ملت را از فلاکت نجات دهند. آنان می خواستند همه چیز را با زبان مسالمت و اندرزهای عاقلانه درست کنند و به جنگ و خونریزی نیازی نمی‌باشد چنانکه تجربه‌های تاریخی قدیم و معاصر در دنیا نشان می دهد این روش مسالمت جویانه تا کنون هیچ ملت رنجدیده را از قید استعمار و استثمار رها نکرده است. ولی تنها نقطه ایکه بنا بسابقه انقلابیش اعتماد به هیات حاکمه نداشت و به قول آنها وقعی نمیگذاشت شهر قهرمانپرور تبریز بود. در این زمان با پیشنهاد تنی چند از رهبران هوشیار و دور اندیش تبریز، در این شهر به تربیت کادر مجاهد پرداخته شد ولی در تهران و سایر شهرستانها حکم تاریخ ناشنیده مانند بدین علت بود که کودتای ضدانقلابی محمدعلی میرزا در سراسر ایران موفق شد وتنها شهر تبریز به جهت آمادگی های قبلی ودرک ضرورت تاریخی، یکسال تمام در برابر نیروهای استبداد ایستادگی کرد و موفق به شکستن دژ استبداد گردید. لازم است قطعه شعری را که در وصف حال آن روز تبریز سروده شده بازگو شود:

شهریز دلاویز در این وقعهٔ بحران
بر خود نپسندیدکه چون سایر بلدان
گیلان و عراق و طبرستان و خراسان
شیراز و صفاهان و لرستان و خوزستان
گردد به لباسی که سزا نیست نمایان
زان بهر نجات همهٔ مردم ایران
مشروطه پرست آمد و مشروطه نگهدار.

.....

[illegible] پر زحیل را
[illegible] طلبید عز وحل را
[illegible] خبر داد سفیران دول را
ما نیز شریکیم حقوقات ملل را
فرمان نبریم این سه دزد و دغل را
منت نکشیم این دو سه تن کور و کچل را
با بودن سردار وفادار چو ستار.

*** *** ***

— محمداسماعیل عطاالهزادهٔ مازندرانی.

غلامحسین بیگدلی

در رثای کتایون[1]

من این غزل به رثای تو میکنم آغاز — تو ای فرشته صفت با فرشتگان دمساز
چه دفتا چنین ترک آشیان کردی — چه شد که قهر نمودی نیامدی ابراز
چنان پریدی از این خاکدان تیره و پست — نه خود بیامدی و نه بیامدت آواز
کنون کبوتر نازم کجا پریدستی — سوی بهشت برین کرده یقین پرواز
شکفته غنچه زیبا چرا شدی پرپر — اجل نهیب زد و گفت برد و گشت باز !؟
فراق تو ابدی گشت و اختیاری نیست — از این سفر که تو رفتی کسی نیامد باز !...
تو ای فلک چه جفاکار و کجدار استی — زدی تپانچه به رخسار اهل راز و نیاز
جفا نمودی و افسردی و به پژمردی — بر آن گلی که به پرورد و پیش خود از آغاز
من از زبان مهین شهریار میگویم — تو ای کریم خطاپوش و رب بنده نواز :-
«نمیکنم گله ای رب ولی شنیدستم — کریم داده ی خود را نمی ستاند باز»...

سزد که بیگدلی از ماتمت شود دلخون
سیاه جامه شود تا ابد به سوز و گداز

۱۲ فروردین ۱۳۵۹

۱- کتایون دختر جوانمرگ برادر خواندهام جناب آقای م. پ. داغدیده که در بهار زندگی به پژمرد و غنچه ی وجودش پرپر شد. غ - بیگدلی.

علی آقا کورچایلی نین واختسیز وفاتی

آلدیقیمیز خبره گؤره هله حیات ویارادیجیلیقی نین چیچک لنمه دؤورونو ، ادبی فعالیتی نین قیزقین انکشاف گونلرینی کئچیرن استعدادلی شاعر و گؤزه‌ل انسان علی آقا کورچایلی اوزون سورن آغیر خسته‌لیکدن صونرا (۱۱ ــ فوریه ۱۹۸۰) باکی دا وفات ائتمیشدی .

علی آقا کورچایلی ۱۹۲۸ ــ نجی ایلده آرازین او تایندا کور ــ قارا قاشلی کندینده آنادان اولوب ، اوشاقلیق ایللرینی ده ائله اورادا کئچیرمیش ، اونون ایلک گنج لیک دؤورو ایکینجی جهان محاربه سی نین طوفانلی و آغیر ایللرینه تصادف ائدیب ، بو اؤلوم ــ دیریم ایللری نین گرگین و ضعیتی اونون گله‌جک حیاتی نین تمه‌لینی قویماق اوچون بؤیوک بیر حیات مکتبی اولموشدور . او ، قانلی محاربه‌نین نه کیمی فاجعه‌لر تؤره‌تمه‌سینی گؤزلری ایله گؤروب حرب دهشت و جنایت ــ لرینندن تؤره‌نن فاجعه‌لرین مشاهده‌چیسی اولموشدور . بودور کی ، علی آقا کورچایلی بوتون معنالی عمرو بویو ، صلح ، صفا ، قارداشلیق ، دوستلوق ، دینج یاشاماق ، قورماق و یاراتماق طرفداری اولوب ،حربه قودورقانلیقا ، فاشیزمه ، تجاوزکارلیقا قاطی دشمن کسیلیب ،بشریتی صلحه و قارداشلیقا و حقیقی انسان اولماقا دعوت ائتمیش ، اوزو ده بخله اولموشدور .

علی آقا کورچایلی هله ۱۷ ــ ۱۸ یاشلاریندان و ایلک یارادیجلق دؤورونندن اؤز یاشیدلاری و تای ــ توشلاری آراسیندا حرارت وصمیمیتله قارشیلانیب ، ایکینجی جهان محاربه‌سیندن صونرا یارانان ادبی گنج ــ لیک محیطی ایچه‌ریسینده تدریجا حرمت و محبت قازانیب ، بیر گنج و استعدادلی شاعر کیمی تانینماقا باشلامیشدی . شاعر گئت‌ه‌گئده اؤز گولر اوزو ، نجیب خصلتی ، یوکسک خلق سئوه‌رلیک و وطنپرورلیک حسی ، مترقی فکری و شلاله طبعی و استعدادی ایله هامی نین دقت مرکزینده دایانمیش ، اونون گؤتوردوگو هر بیر آددیم گله‌جک اوچون بؤیوک بیر امید وعد ائتمیشدیر .

گون گئچدیکجه سئویملی شاعرین گؤتوردوگو متین آددیملار، یازیب یاراتدیغی گؤزه‌ل اثرلر خلقین اونا بسله‌دیگی بوتون امید وانتظاری دوغرولدوب، شاعری وطنداشلارینا سئودیرمیشدیر.

علی آقا کورچایلی اؤزوندن اونرا زنگین بیر ادبی میراث قویوب گئتمیشدی. اونون رئالیسم اصولدا و نیک بین روحدا نظمه چکدیگی اثرلری خلق کوتله‌لری طرفیندن مارا‌ق و هوس‌له اوخونموش، ضمیمیت و فرحله قارشیلانمیشدیر.

شاعرین: " **سلام گله‌جگه** "، " **گؤزه‌للیک** "، " **حیاتین دولایلاری**" و " **دنیا اووجومدادیر** " کتابلاری اوخوجولارین دقت مرکزینده دایانمیش خصوصیله مرحومون صونونجو اثری اولان " **بوتولوگ** " کتابی دولت مکافاتینا تقدیم اولونوب، مؤلفینه‌درین شهرت قازانمیشدیر.

علی کورچایلی نین " **چشمه‌لر** "، " **منه یاشاماقی اوگرت** "، " **سس‌له منی** " کیمی گؤزه‌ل یازیلاری شاعرین قدرتلی الهام، آخار، طبع و گوجلو قلمی نین اونودولماز محصولودور.

مرحومون‌بیر چوخ شعرلرینه ماهنی و‌رمانس(۱)لار بسته‌له‌نیب‌آبی اکرانلار واسطه‌سی ایله انگین فضلارا‌گؤنده‌ریلیب، عموم دنیا اختیارینا وئریلمیشدی. بوتون بونلار مرحوم علی آقا کورچایلی نین هر طرفلی بیرصنعتکارا‌ولوب، شاعرانه‌و نجیب‌حیاتی نین جانلی‌ثبوتیدیر.

مرحوم علی آقا کورچایلی ادبی محیط ده بیر اجتماعی خادم‌کیمی ده اؤزونو تانیتمیشدی، شوروی آذربایجانی یازیچیلار جمعیتی نین اورگانی اولان " آذربایجان "مجله‌سی نین تحریریه‌هیئتی نین عضوو، صون زمانلاردا تشکیل اولونان " یازیچی " نشریاتی نین باش محرری وبیر سیرا دیگر بوکیمی اجتماعی وظیفه‌لرده‌چالیشان گؤزه‌ل شاعر و نجیب‌انسان عزیز قارداشیمیز مرحوم علی آقا کورچایلی نین واختسیز اولومونو بوتون آذربایجانلیلارا اوره‌کدن درین حزن ایله باش‌ساغ‌لیغی وئره‌رک، اؤز کدر، و تاثراتیمیزی عصریمیزین بؤیوک شاعری استاد محمدحسین شهریارین آشاغیداکی‌بایاتی سسی ایله‌افاده‌ائدیریک:

خزان گلدی گول آپاردی　　بیر شیدا بلبل آپاردی
بیزده یاندیق کوله‌دوندوک　　یئل ده‌گلدی کول آپاردی

"وارلیق" مجله‌سی نین تحریریه هئیتی

علی آقا کورچایلی نین اؤلومو مناسبتیله

ح . م . (ساوالان)

شاعر اؤلمز ...

سن منیم کدرلی طالعیمه باخ ،
گلیر جانِ اثویمه نه خبرلریم .
گؤزلریم یول چکیر ، قولاغیم قورخاخ ،
دوشور اولدوزلاریم ، باتیر اولکه‌ریم .

*** ***

باشیمدان چیخماییب " سهند"ین غمی ،
آیری بیر گون الدن " کورچایلیم" گئدیر .
غملی شعرییتین گؤزده شبنمی ،
دوروب ساکت باخیر ، دالیر ، سئیر ائدیر .

*** ***

بیردن دوشوب ایتیر دگرلی قاشیم ،
ایتیر گوهرلریم ، ایتیر ، دالبادال ،
کدرلره دالیر بو غملی باشیم ،
سس گلیر فلکدن ، یانا ـ یانا قال !

*** ***

دویغولاریم ، ایندی سئویر غصه‌نی ،
اؤگره‌نیشیک لی لر (*) کیمیدیر حالیم ،
او ، اؤزی تاپشیریب کی ، (سسله منی) **
سسلیره‌م ، هاردا سان آها ...ی ...کورچا ...یلیم ...ا

*** ***

کورچا یلی دونیا یا گلیب ده گؤچدی ،
ائلینه شعر قوشوب ، سئودی یوردونی ،
او ، گؤزه‌للیک لری یاده تک ایچدی ،
عمری ، بیتمه میش بیر گؤزه‌ل سنفونی .

*** ***

گؤسته‌ردی طبیعت گؤزه‌للیگ لرین ،
اوخشادی یوردونون گولون ، چیچه‌گین ،
اونون دویغولاری گؤیلردن درین ،
آچمیشدی ائلینه شاعر اوره‌گین .

*** ***

یوخ ـ یوخ او ، اؤلمه‌ییب ، ساغدیر هله ساغ ،
گؤرور سن ائلیمیز گووه‌نیر اونا ،
شاعر اؤلمه اؤلر بوتون باغچا ، باغ ،
اونو ، ایستگ لی لر آلیب یاغریشدا .

*** ***

تهران ـ اردیبهشت ـ ۱۳۵۹

---

* اؤگره‌نیشیک لی = معتاد دئمکدیر .
** کورچا یلی (سسله منی) شعرینه اشاره‌دیر .

توجه

۱ـ خواستاران اشتراک می‌توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق ـ کوچه بیدی ـ شماره ۱۷ ـ تهران) ارسال فرمایند.

۲ـ شماره‌های گذشته مجلهٔ وارلیق را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

۳ـ ضمن تشکر و سپاسگزاری از همکاری بیدریغ نویسندگان مجله وارلیق باستحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است باکمال تأسف نمیتوانیم همه‌ی نامه‌ها ومقالات واشعار مشهریان عزیز را چاپ نمائیم ضمناً برای رعایت شرایط وموازین علمی خواهشمندیم در آخر مقالات مآخذ ومنابع مورد استناد واستفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه‌ها وترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بمتن درصورت حذف ویا اضافه ویا تغییر کلمه ویا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.

۴ـ جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان** ازقرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد مشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه ویا سایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری ویا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۵ـ مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یك‌جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل‌از اتمام آن‌از انتشارات فرزانه‌ودیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

۶ـ حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه‌نلر «وارلیق» مجله‌سی اؤز ادبی و فرهنگی‌حیاتینا ادامه وئرمگده‌سیزین مادی ومعنوی یاردیمیزا احتیاجی‌وار. اؤز سئویملی «وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراک‌اندین و اونی اخوماغی علاقه‌مندلره توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ / ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

کتابچیلاردا

۱ـ کتاب‌البیان فی‌تفسیر القرآن. مترجم: شیخ‌الاسلام محمدحسن‌مولی‌زاده شکوی. ایکی جلدده تورکجه یازیلمیش و قمدا چاپ اولموشدور. صاتیش یرلری: تبریز کتابخانه صابری و تهران انتشارات وفا خیابان ناصرخسرو کوچه نایب.

۲ـ آذربایجان‌ادبیات تاریخینه بیر باخیش. بو کتاب دکتر جواد هیئت طرفیندن‌تألیف ائدیلمیش. کتابدا ۱۳ـ انجو عصردن ۲۰ـ اینجی عصره قدر آذری شاعرلری نین حیاتی واثرلری وشعرلری(تورکجه‌وفارسجا)حقینده بیغجام‌شکلده‌معلومات‌ونمونه‌لروئریلمیشدیر. اؤلکه میزده ایلك دفعه چیخان بوکتابین اوخونماسینی اوخوجولاریمزا و بوتون ایران تورکلرینه توصیه ائدیریك.

۳ـ سئزیم قلی. توپلایان یحیی شیدا. علی نظمی‌نین شعرلری ویا آذربایجانین ایکینجی هوپ‌هوپی چاپ‌دان‌چیخدی.

۴ـ دان اولدوزی. زنجان‌شاعرلری‌نین‌آنادیلییندە سؤیله‌دیکلری‌شعرلرمجموعه‌سی دیروآقای‌سیداسدالله‌جمالی طرفیندن توپلانمیش‌و زنجاندا چاپ‌ائدیلمیشدیر. بوکتابی عزیز اوخوجولاریمزا تسگیل ائدیریك وگله‌جك صایبمیزدا بوباره آقای پیر هاشمی طرفیندن یازیلان مقاله‌نی نشر ائده‌جگیز.

۵ـ آذربایجان معاصر شعری‌نین نمونه‌لری. عزیز محسنی

۶ـ فداکاران فراموش شده. تألیف دکتر س. جاوید

۷ـ امثال وحکم در زبان محلی آذربایجان. تألیف علی‌اصغر مجتهدی. تورکجه آذری آتالاسؤزلری فارسجا ترجمه‌لریله بیرلیکده یازیلمییش وتبریزده چاپ ائدیلمییشدیر.

۸ـ حکایه‌لرمجموعه‌سی «قارتال» مؤلفی گنجعلی‌صباحی‌نین‌تورکدیلینده«حیات‌فاجعه لریندن» آدلی حکایه‌لر مجموعه‌سی منتشر اولوب. معبر کتاب ساتانلاردان آلابیلر سینیز.

۹ـ **« شهریار و حیدر بابا » مکتوبلار و نظیره‌لر:** عصریمیزین بویؤك‌ومشهور شاعری استاد محمد حسین شهریارین آرتیق چوخدان دیرکه، شهرتی سرحدلری آشیب، شاعری عموم دنیا وبشر مقیاسیندا سؤدیر میشدیر.

شاعرین اولمز و مثل سیز منظومه‌سی اولان حیدربابا یا سلاما شمالی آذربایجاندا بیرچوخ نظیره‌لر، جواب‌لار یازیلیب، شاعره منظوم مکتوبلار لامراجعه‌لر اولموشدور.

بویاخینلاردا «انتشارات فرزانه» بونظیره، جواب و مکتوبلاری شاعرین بعضی شعرلری ایله بیرلیکده نشر اتیدیر میشدیر.

بونفیس اثری باکی‌نین مشهور و گؤزل رسامی فخرالدین علیزاده‌نین میناتورلاری داهاگؤزل لشدیر میشدی.

«وارلیق» مجله‌سنین هیئت تحریریه‌سی بوبدیعی وگؤزل اثرین چاپ ونشر اولونما سینی تبریك ایدره‌ك، انون اوخونماسینی سفارش ایدیر.